

I. Mahmud Döneminde Kurulan Bir Osmanlı Eğitim Kurumunun Finansal Anatomisi: Fatih Kütüphanesi Örneği

Financial Anatomy of an Ottoman Educational Institution Established during the Period of Mahmud I: The Example of Fatih Library

Yunus Kirayit*

Öz

Fatih Kütüphanesi, Sultan I. Mahmud tarafından Fatih Camisi'nin kible duvarına bitişik olarak kurulmuş ve açılışı 31 Mayıs 1742 günü yapılmıştır. XVIII. yüzyılın ortalarında böyle bir kütüphanenin inşası ve kitaplarla doldurulabilmesi için bütçesinin oluşturulması gerekmektedir. Kütüphanenin en temel gereksinimi olan kitapların önemli bir kısmının temini, bizzat padişahın emriyle mümkün olmuştur. Bu yolla toplanan kitapların yanı sıra Fatih ve Şehzade Mehmed Camileri'nin kütüphanelerindeki kitaplar ile şahsi bağışlar ilk etapta kütüphanenin kitap ihtiyacını karşılamıştır. Bu çalışmada, Fatih Kütüphanesi'nin inşaa süreci ve bu süreçte görev alan hamal ve ırgat ücretleri, tüm işçilik ve malzeme giderleri ile kütüphane bünyesindeki kitap sayıları da detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, kütüphanenin yapımından sonra burada görev yapan personelin çalışma alanları ve aldıkları ücretler tespit edilmiş, kütüphanenin gelir ve gider kayıtları incelenerek sürekliliğinin nasıl sağlandığı tartışılmıştır.

Fatih Camisi Kütüphanesi örneği, Osmanlı Devleti'nde kütüphanelerin yalnızca kültürel değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik fonksiyonlar da üstlendiğini göstermektedir. İncelenen muhasebe kayıtları, Fatih Kütüphanesi'nin faaliyetlerinin vakıf aracılığıyla neredeyse kusursuz denilebilecek seviyede sürdürüldüğünü ve kamusal bir hizmet aracı olan söz konusu kütüphanenin, bilgiye erişim noktasındaki başarısını ortaya koymaktadır. Çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan Evkaf Fonu'ndaki çeşitli defter ve belgeler kullanılmıştır. Ayrıca, kütüphane görevlilerine ilişkin bilgileri içeren kayıtların yer aldığı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Fonu da çalışmanın şekillenmesinde temel kaynaklar arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Fatih Kütüphanesi, Kitap, İrad, Masraf.

Abstract

The Fatih Library was established by Sultan Mahmud I, adjacent to the qibla wall of the Fatih Mosque, and was opened on May 31, 1742. In the mid-18th century, the construction of such a library and its furnishing with books required a dedicated budget. The procurement of a significant portion of the books, the library's most basic needs, was made possible by the sultan's order. Additionally, books from the libraries of the Fatih and Şehzade Mehmed Mosques, along with personal donations, initially met the library's needs. This study provides a detailed account of the library's construction process, including the wages of porters and laborers, labor and material costs, and the number of books collected. In addition, after the construction of the library, the work areas and salaries of the staff working here were determined, and the income and expense records of the library were examined and how its continuity was ensured was discussed.

The example of the Fatih Mosque Library shows that libraries in the Ottoman Empire undertook not only cultural but also socio-economic functions. The accounting records examined reveal that the activities of the Fatih Library were carried out almost flawlessly through the foundation and that the library, as a public service tool, was successful in providing access to information. In the study, various registers and documents from the Evkaf Fund in the Presidential Ottoman Archives were used. Furthermore, records from the Topkapı Palace Museum Archive Fund, particularly those detailing information about the library's personnel, constitute key sources for the study.

Keywords: İstanbul, Fatih Library, Book, Revenue, Expense.

* Sorumlu yazar - Corresponding author & Bitlis Eren Üniversitesi ykirayit@beu.edu.tr

Araştırma Makalesi - Research Article & Benzerlik / Similarity: 5

Başvuru - Submitted: 19 Ağustos 2025 & Kabul & Accepted: 4 Ocak 2025

Atıf & Citation: Kirayit, Y. "I. Mahmud Döneminde Kurulan Bir Osmanlı Eğitim Kurumunun Finansal Anatomisi: Fatih Kütüphanesi Örneği", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 28 (2026): 384-418.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde kamusal nitelikli kurumlar genellikle padişahlar, sultanlar, vezirler ve diğer yöneticiler ile onların yakınları tarafından hayrat olarak kurulmuştur. Bu hayır kurumları arasında, medreselerde müderrislerin ve öğrencilerin kitap ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulan kitap ve kütüphane vakıfları da yer almaktadır. İlk dönemlerde bu kütüphaneler genellikle cami, tekke, türbe veya imaret gibi yapıların içinde ya da onlara bitişik olarak kurulmuştur. Bu kurumların hizmetlerinin sürekliliğini sağlamak amacıyla çeşitli mal, mülk ve gelir kaynakları yani akarlar vakfedilmiştir.¹ Kütüphaneler, toplumsal yaşamın bir gereksinimi olarak ortaya çıkmış;² İslam medeniyetinde kitaba ve kütüphaneye verilen değer, bu alandaki gelişmelere de yön vermiştir.³

Osmanlı Devleti'nde kitap toplama ve kütüphane kurma geleneği, farklı dönemlerde dini, ilmî ve edebî birçok alanda kendini göstermiştir.⁴ Ancak kuruluş döneminde, kütüphanelerin gelişimi için gerekli olan sosyal ve ekonomik koşullar yeterince oluşmamıştır. Zira kütüphaneler, okuryazarlık oranının yüksek olduğu, ekonomik refah seviyesinin iyi olduğu, büyük şehir merkezlerinin geliştiği ve kitap ticaretinin belli bir aşamaya ulaştığı toplumlarda daha hızlı gelişmektedir.⁵

Fatih Sultan Mehmed'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle, Osmanlı Devleti'nin imparatorluğa dönüşme süreci başlamıştır. Fatih'in İstanbul'u kısa sürede bir kültür merkezi hâline getirme arzusu doğrultusunda, şehrin imar faaliyetlerine hız verilmiştir. Bu kapsamda şehirdeki çeşitli mabetler cami ve medreselere dönüştürülmüş ve böylece ilk kültürel kurumlar tesis edilmiştir. İlk olarak Pantokrator Manastırı'nın üst katındaki papaz odalarında Zeyrek Medresesi kurulmuş, daha sonra Ayasofya'da medrese eğitimi başlamıştır. Semaniye Medreseleri kurulana kadar eğitim faaliyetleri, bu şekilde dönüştürülen yapılarda sürdürülmüştür.⁶

Fatih Sultan Mehmed'in, Manisa'dan Edirne Sarayı'na getirttiği kitaplar, İstanbul'daki Eski Saray'ın tamamlanmasıyla buraya taşınmış ve böylece İstanbul'daki ilk Osmanlı kütüphanesi kurulmuştur. Daha sonra bu kitaplar yeni inşa edilen Topkapı Sarayı'na (Yeni Saray) aktarılmıştır.⁷ Fatih Külliyesi'nin 1471 yılında tamamlanmasıyla birlikte, külliyeğe bağlı olan dört ayrı medresede de kütüphaneler kurulmuştur. Ancak

¹ İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), XIV-XV.

² Nazenin S. Güler, "Arşiv Belgeleri Işığında Şeyhülislam Veliyüddin Efendi Kütüphanesi," *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 22 (2024), 132. (erişim 10.07.2025).

³ Süheyl Ünver, "İkinci Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi Kütüphaneleri Hakkında," *IV. Türk Tarih Kongresi (10-14 Kasım 1948)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952), 294.

⁴ Hakan Anameriç, "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi," *OTAM*, 19 (2006), 57. (erişim 11.07.2025).

⁵ Michael H. Harris, *History of Libraries in the Western World* (Maryland: Scarecrow Press, 1999), 5.

⁶ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 2. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 95-96.

⁷ İstanbul'daki ilk vakıf kütüphanesi ise 1459 yılında Eyüp Külliyesi'nde kurulmuştur. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 96-105.

bu kütüphanelerdeki kitaplar bir süre sonra Fatih Camisi'nde oluşturulan merkezi kütüphaneye taşınmıştır.⁸ Fatih döneminde sadece İstanbul'da değil, Edirne, Bursa, Amasya ve Üsküp gibi önemli Osmanlı şehirlerinde de çeşitli kütüphaneler kurulduğu görülmüştür. Bu gelişmeler, Fatih'in kültürel ve bilimsel faaliyetlere verdiği önemi ve Osmanlı Devleti'nde kitap ve kütüphane geleneğinin temellerinin onun döneminde sağlam biçimde atıldığını göstermektedir.⁹

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren, padişahlar ve devlet adamları tarafından büyük şehir merkezlerinde, görev yaptıkları ya da doğdukları yerlerde inşa ettirilen medreselerde genellikle bir kütüphane de yer almaktaydı. Bu uygulama, sonraki yüzyıllarda daha da yaygınlaşarak medrese kütüphanelerinin önemli bir gelenek hâline gelmesini sağlamıştır. Medrese kütüphaneleri, çoğunlukla medrese öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik oluşturulmuş özel koleksiyonlara sahipti. Dönemin şartlarına uygun olarak düzenlenen özel koleksiyonlar hem dini hem de bilimsel eserleri içermektedir. Selimiye Camisi Kütüphanesi dışında, kütüphanelerin hemen hepsinde kitapların düzenlenmesinden ve korunmasından sorumlu bir hafız-ı kütüb bulunmaktaydı.¹⁰ Bu durum, kütüphanelerin belli bir düzen içinde işlediğini ve kurumsal bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren medreselere bağlı kütüphanelerin yaygınlaşmasıyla birlikte, Osmanlı eğitim sistemi içerisinde kütüphaneler önemli bir yer edinmiştir. Bu gelişme, ilerleyen yüzyıllarda bağımsız kütüphane yapılarının inşasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle XVIII. yüzyılda, I. Mahmud'un tahta çıkmasıyla birlikte kütüphane kurma faaliyetlerinde belirgin bir artış yaşanmış ve kayda değer adımlar atılmıştır. I. Mahmud döneminde kurulan kütüphaneler, vakıf statüsünde olup genellikle medreselerin eğitim ve ilmî faaliyetlerini destekleyen önemli yapılar hâline gelmiştir.¹¹ Sultan I. Mahmud, inşa ettirdiği üç büyük kütüphane ile Osmanlı kütüphanecilik tarihinde önemli ve belirleyici bir konuma ulaşmıştır. Kütüphane ve kitaplara özel bir ilgi duyan I. Mahmud dönemi, vakıf kütüphanelerinin altın çağı olarak kabul edilebilir. Ayasofya, Fatih ve Galatasaray kütüphanelerinin yanı sıra, devletin en uzak bölgelerindeki kalelere kütüphane kurma teşebbüsleri de gerçekleşmiştir. Ayrıca, I. Mahmud'un saltanatı boyunca devlet adamları, âlimler ve farklı kesimlerden kişiler tarafından İstanbul ve diğer şehirlerde pek çok kütüphane açılmıştır.¹²

⁸ İsmail E. Erünsal, "Kütüphane", TDV İslâm Ansiklopedisi, 27 (Ankara 2003), s. 24.

⁹ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 95-105.

¹⁰ Erünsal, "Kütüphane", 25.

¹¹ Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi* (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 334.

¹² Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 189-190; Muhammed Özler ve Kadir Demirel, "III. Mustafa'nın Bostancılar Ocağı Kütüphanesi ve Vakfettiği Kitaplar," *Belgeler*, 43 (2023), 18. (erişim 10.07.2025); Müjgân Cunbur, "Onsekizinci Yüzyılda Bir Okul Kütüphanesinin Açılışı," *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, VIII:1-2 (1960), 1-2. (erişim 10.07.2025); Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", TDV İslâm Ansiklopedisi, 27 (Ankara 2003), s. 352; Veziriazam İbrahim Paşa ve eşi Fatma Sultan, İstanbul'daki Şehzade Sultan Camisi yakınına kütüphane yaptırmışlardı. Bkz. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı

I. Mahmud'un tahta geçişinden yaklaşık altı yıl sonra, Enderun hazinesinde bulunan bazı kitapların Revan Köşkü'nde yer alan kütüphaneye taşındığına dair bir kayıta, padişaha ait mühürlü bir fihrist yer almaktadır.¹³ Bu gelişmeden üç yıl sonra, Ayasofya Camisi'nin bitişiğine bir kütüphane inşa edilmiştir.¹⁴ 21 Nisan 1740 tarihinde açılan bu kütüphane, İstanbul'da camilerin kible tarafına yapılan bağımsız kütüphane yapılarının öncülerindedir. Ayasofya Kütüphanesi'ni takiben inşa edilen ve dikkat çeken bir diğer örnek ise, yine I. Mahmud tarafından yaptırılan Fatih Kütüphanesi'dir.¹⁵

1. Fatih Kütüphanesi'nin Kuruluşu

Fatih Kütüphanesi, Sultan I. Mahmud'un doğrudan emriyle Fatih Camisi'nin kible duvarına bitişik olarak inşa edilmiş ve 31 Mayıs 1742 tarihinde büyük bir törenle açılmıştır.¹⁶ Açılış merasimi, dönemin siyasi ve ilmî seçkinlerinin katılımıyla gerçekleşmiş; öğle namazının ardından Buharî hatmi, dualar, hadis dersleri ve vaazlarla devam etmiştir. Törenin ardından, kütüphane görevlilerine ve ulemaya samur kürkleri giydirilmiş, fakirlere ise çeşitli ihsanlarda bulunulmuştur.¹⁷ Bu törende Sadrazam Emin Mehmed Paşa, Şeyhülislam Mehmed Said Efendi, Kaptan-ı Derya Şehsüvâr-zâde Mustafa Paşa, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ile yeniçeri ağası ve diğer devlet erkânı da hazır bulunmuştur.¹⁸

Bir kütüphanenin yalnızca kurulması değil, uzun vadede sürdürülebilir şekilde hizmet vermesi de Osmanlı kamu idaresinde büyük önem arz etmiştir.¹⁹ Bu nedenle, kü-

Arşivi (BOA), Bab-ı Asafî Mühimme Defterleri (A. DVNSMHH. d.), 130/797, 10 RA 1134 (29 Aralık 1721).

¹³ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d.), 4823.

¹⁴ BOA, TS. MA. d. 3153.

¹⁵ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 213-223; I. Mahmud, İstanbul dışında Belgrad'da da kütüphane yaptırmıştır. Bkz. BOA, Cevdet Maarif (C. MF.), 155/7730, 29 B 1156 (18 Eylül 1743); Bunun yanı sıra I. Mahmud döneminde Medine'de bir kütüphane inşa ettirdiği ve buraya önemli miktarda kitap vakfettiği bilinmektedir. Bkz. Nilüfer Ateş, "1869 Tarihli Bir Sayım Listesi Işığında İstanbul Vakıf Kütüphaneleri," *Diyanet İlmî Dergi*, 58:2 (2022), 808. (erişim 10.07.2025); Bkz. BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.), 555/1, 29 Z 1200 (23 Ekim 1786).

¹⁶ Ancak kütüphanenin en eski kataloğunun 1749 yılını taşıması ve bu katalogdan "kadim katalog" olarak söz edilmesi her ne kadar binasının 1742 tarihinde tamamlanmış olsa da açılışının 1749 yılında gerçekleştiğini göstermektedir. Bkz. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 201-202; Gülru Necipoğlu, "The Spatial Organization of Knowledge in the Ottoman Palace Library: An Encyclopedic Collection and its Inventory," *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3–1503/4) Volume I: Essays*, ed. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer, (Boston: BRILL, 2019), 23.

¹⁷ Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, 221.

¹⁸ İzzî Süleyman Efendi, *İzzi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019). 742.

¹⁹ Nitekim bir kütüphanenin kurulmasında: inşa, seçme, bilinçli bir toplama, kullanma ve uygulama gibi çeşitli etkenler vardır. Bkz. Cornell H. Fleischer, "Learning and Sovereignty in the Fifteenth and Sixteenth Centuries", *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3–1503/4) Volume I: Essays*, ed. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer, (Boston: BRILL, 2019), 155.

tüphaneyle birlikte bir vakıf tesis edilerek çeşitli mülklerden elde edilecek düzenli gelirlerle kütüphanenin sürekliliği sağlanmıştır. Fatih Kütüphanesi vakfına; bostan, menzil, dükkân, fırın, hamam, değirmen ve mağaza gibi gelir getirici taşınmazlar tahsis edilmiştir. Döneme ait belgeler, giderlerin de aynı derecede planlı bir şekilde karşılandığını açıkça ortaya koymaktadır.²⁰ Vakfın mütevelliyeliğini H. 1177-1228 (M. 1763-1814) tarihleri arasında, Koca Ragıp Paşa'nın kızı Lebibe Hanım yürütmüştür.²¹ Lebibe Hanım aynı zamanda Koska ve Laleli'deki Ragıp Paşa kütüphanelerinin de mütevelliyesiydi.²² Ölüm tarihiyle ilgili bazı çelişkili kayıtlar bulunmaktadır. Lebibe hanımın H. 1228 (1813) yılında vefat ettiğine dair bir kayıt olsa da²³ bu tarihten sekiz yıl sonraki bir kayıta, Lebibe Hanım'ın vakfa ait bir çiftlik aidatını eklediği bilgisi, ölüm tarihinin netleşmesini güçleştirmektedir.²⁴

Fatih Kütüphanesi'nin mimari tasarımı da bilgi koruma ve erişim mantığına uygun olarak düzenlenmiştir. Kütüphanenin biri dış avluya açılan, mermer merdivenlerle çıkılan; diğeri cami içinden geçilen iki giriş kapısı bulunmaktadır. Kitapların rutubetten etkilenmemesi için yapının altına bir mahzen yapılmıştır.²⁵ İnşa sürecinde kullanılan malzeme ve işçilik kalitesi, yapının yalnızca fonksiyonel değil, aynı zamanda estetik açıdan da dönemin sanat anlayışını yansıttığını göstermektedir.

Kütüphanenin inşası için toplam 1.795.155 akçe harcanmıştır. Bu meblağın büyük bir kısmı, yapı işçilerine, ustalara ve hamallara ödenen ücretlerden oluşmaktadır. Ayrıca çalışanların günlük yemek giderleri de karşılanmıştır. İnşa sürecinde haseki, mutemet, taşçı, amele, marangoz, sıvacı, nakkaş, telci, camcı, kurşuncu gibi birçok zanaatkâr görev almıştır. Uсталık ücretleri ile taşıma ve yemek masraflarının toplamı oldukça yüksek bir kalem teşkil etmiştir.²⁶

Kütüphanenin inşasında görev alan haseki, mutemet, taş ameleleri, hamamcı, sıvacı, marangoz, nakkaş, telci, camcı, hamal ve ırgatlara, tek kalemde 761.129 akçe ödeme yapılmıştır. Ayrıca, yapı malzemelerinin taşınmasında çalışan hamallara ayrı kalemlerde de belirli ödemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, alçı, mermer kireci, büyük kereste, ceviz ve kara ağaç tahtası ile çam kanatlık gibi malzemeleri taşıyan hamallara toplamda 6.781 akçe ödenmiştir. İnşa faaliyetleri sırasında yalnızca taşıma ve genel

²⁰ BOA, Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV. HMM. d.), 5657-A.

²¹ Özer Küpeli, "Tire Voyvodası Yeğen Mehmed Ağa ve Muhallefatı," *Cihannüma*, IV:1 (2018), 22. (erişim 11.07.2025); Bkz. BOA, Ali Emiri Mustafa III (AE. SMST. III), 170/13373, 29 Z 1177 (29 Haziran 1764).

²² BOA, AE. SMST. III, 188/14781, 29 Z 1177 (29 Haziran 1764); H. 1185 yılında Lebibe Hanım'ın hâlâ bu görevi icra ettiği bilinmektedir. Bkz. BOA, C. MF. 163/8120, 29 Z 1185 (3 Nisan 1772); H. 1213 yılında da mütevelliyeliğinin devam ettiğine dair bkz. BOA, C. MF. 110/5453, 4 L 1213 (11 Mart 1799); H. 1224 yılında da Lebibe Hanım'ın Koska Kütüphanesi'nin mütevelliyesi olduğuna dair bkz. BOA, C. MF. 145/7245, 29 Ş 1224 (9 Ekim 1809).

²³ BOA, TS. MA. e. 1265/58, 6 Z 1228 (30 Kasım 1813).

²⁴ BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 554/27420, 29 Z 1236 (27 Eylül 1821).

²⁵ Semavi Eyice, "Fâtih Camii ve Külliyesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, 12 (İstanbul 1995), s. 247.

²⁶ BOA, TS. MA. d. 3118, 20 B 1155 (20 Eylül 1742).

işçilik ücretleri değil, aynı zamanda uzmanlık gerektiren ustalık hizmetleri için de ödeme yapılmıştır. Bu doğrultuda, parmaklık kapının demir aksamı, kirişi, zebâne, perâzvâne, çember ve gaside gibi yapı malzemelerinin imalatı için 1.350 kıyye işçilik karşılığında, kıyye başına 12 akçe olmak üzere toplam 16.200 akçe ustalık ücreti harcanmıştır.²⁷

Kütüphanenin döşeme işlemlerinde kullanılan Mısrî hasır ve saz malzemeleri ile bu unsurların taşınması ve yerleştirilmesi işlemleri için ustalık ücreti kapsamında toplam 5.229 akçe ödeme yapılmıştır. Ayrıca, kütüphane inşaatında kullanılan mermer blokları taşıyan hamallara yapılan ödemeler 39.482 akçe olarak kaydedilmiştir. Benzer şekilde, inşaatta kullanılan kireç malzemesinin taşınması için görevlendirilen işçilere ödenen taşıma ücreti, 18.422 akçeyi bulmuştur. Kütüphane kubbesinin inşasında kullanılan kurşunun işlenmesiyle görevli kurşuncu ustalara ise, kıyyesi 1,5 akçe olmak üzere 7.848 kıyye kurşun için 11.772 akçe ödeme yapılmıştır. Bununla birlikte, kubbe üzerindeki sembolik ve mimari süsleme unsurlarından biri olan alemlerin döktürülmesine yönelik ustalık ve sair teknik giderler için toplam 47.709 akçe harcanmıştır.²⁸

Kütüphane inşaatında ustalık ve malzeme işçiliği giderlerinden başka çalışanların günlük işleri de vakıf tarafından karşılanmıştır. Bu kapsamda, inşaat sürecinde görev yapan haseki, mutemet ve diğer yardımcı personelin yiyecek giderleri için toplam 32.204 akçe tahsis edilmiştir.²⁹ Bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, genel bütçenin yarısından fazlasının, iş gücüne yönelik ustalık, yemek ve taşıma giderlerine ayrıldığı görülmektedir.

Kütüphane inşaatında dikkat çeken bir diğer önemli gider kalemi, yapı sürecinde kullanılan çeşitli malzemelere ilişkin harcamalardır. Bu kapsamda; kireç, horasan harcı, sütun, söge (pencere çerçevesi), mermer, küfke taşı, moloz taşı, mermer kireci, alçı, cam, pencere aksamı, pirinç tel, sütun bilezikleri için bakır, yaldızlı raht, halka, çivi, tuğla, kereste, hatil, demir pencere, kazma, küfe, kürek, kova, ıhlamur ağacı, kilit, boya, çimento (lukun), keten, demir kapı, minder, şilte ve kalay gibi çok çeşitli yapı malzemesi kullanılmıştır. Bu malzemelerin temini ve uygulaması için yapılan toplam harcama 756.651 akçedir. Söz konusu miktar, inşaatın genel bütçesi içerisinde yaklaşık yarıya tekabül eden önemli bir oranı temsil etmektedir. Bahsi geçen malzemelere ilişkin adet, miktar, birim fiyat ve toplam maliyet bilgileri aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir.³⁰

Tablo 1: Fatih Kütüphanesinin Yapımında Kullanılan Malzemeler ve Birim Fiyatları

Malzeme	Birim	Fiyat (akçe)	Ücret (Akçe)
Kireç	5.872 Kantar	Her biri 20	117.440
Horasan (ince ve kaba)	10.580 kile	Her biri 8	84.640

²⁷ BOA, *TS. MA. d. 3118*, 20 B 1155 (20 Eylül 1742).

²⁸ BOA, *TS. MA. d. 3118*, 20 B 1155 (20 Eylül 1742).

²⁹ BOA, *TS. MA. d. 3118*, 20 B 1155 (20 Eylül 1742).

³⁰ BOA, *TS. MA. d. 3118*, 20 B 1155 (20 Eylül 1742).

	849 çift +	Her biri 100	
Sütun, söge ve kademe (mermer taşı ücreti için)	155 çift = 1.004 çift	Her biri 120 -	103.500
Küfke taşı	-	-	67.104
Moloz taşı	6.536 çeki	Her biri 9	58.824
Mermer kireci	89 kile	Her biri 30	2.670
Alçı	132 kile	Her biri 30	3.960
Havale camı	22 çift	-	12.360
Orta tahta camı	150 adet	Her biri 9,5	1.425
Pirinç tel (dolaplar için)	32 kıyye	Her biri 240	7.680
Bakır ve astariyye (sütun bileziği için)	318 kıyye	-	57.240
Altın süslemeler (taht, âlemler ve bilezikler için)	-	-	35.200
Yıldızlı raht, halka ve çivi (dolaplar için)	-	-	7.914
Tuğla	83.406 adet	-	55.740
Kereste (parmaklık, hatil ve ceviz tahtası için)	-	-	93.836
Kilit (dolaplar ve kapılar için)	88 adet	-	4.488
Boya	-	-	6.864
Lukun (mermer için)	55 kıyye	-	1.320
Keten lifi	2.124 kıyye	-	5.350
Demir pencere	44 adet (850 kıyye)	Her biri 55	46.750
Çivi, kazma, küfe, kürek, kova ve ıhlamur	-	-	32.551
Demir kapı (dehliz için)	250 kıyye	Her biri 50	12.500
Minder ve şilte (taht döşenmesi için)	-	-	6.715
Kalay (âlemler için)	50 kıyye	Her biri 129	6.450
-	-	-	Toplam 756.651

Kütüphane inşaatında kullanılan yapı malzemelerinin taşınmasında görevlendirilen hayvanlara ilişkin harcamalar da dönemin lojistik düzenlemeleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu kapsamda, tuğla ve kereste taşımakla görevli beygirler aracılığıyla gerçekleştirilen 2.360 yük taşıma işlemi için toplam 21.240 akçe ödeme yapılmıştır. Ayrıca, mermer ve kereste gibi daha ağır ve hacimli malzemelerin taşınması amacıyla kullanılan mavna³¹ için 2.160 akçe harcanmıştır.³² Her ne kadar bu harcamalar, toplam bütçe içinde büyük bir yer tutmasa da mermer ve kereste nakliyatında mavna kullanımına başvurulmuş olması, taşınacak malzemenin ağırlığı ve mesafenin uzunluğu göz

³¹ XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı donanmasında kullanılan mavna 65 zirâ (49 m.) uzunluğunda olup 26 oturaklı, 2 veya 3 direkli, 3 katlı olarak inşa edilirdi; 52 küreğinin her birini 7 kişi çekmekteydi. Bkz. İdris Bostan, "Gemi: Osmanlı Dönemi", TDV İslâm Ansiklopedisi, 14 (İstanbul 1996), s. 13.

³² BOA, *TS. MA. d. 3118*, 20 B 1155 (20 Eylül 1742).

önünde bulundurulduğunda, dönemin ulaştırma tercihleri açısından dikkat çekici bir uygulamadır.

2. Fatih Kütüphanesi'nde Bulunan Kitaplar

Fatih Kütüphanesi, kuruluş döneminde kitap koleksiyonu açısından sınırlı olmakla birlikte, çeşitli tarihlerde düzenlenen kataloglardan anlaşıldığı üzere Sultan I. Mahmud tarafından sonradan önemli sayıda eserle zenginleştirilmiştir. Kütüphane için hazırlanan kataloglar, Sultan I. Mahmud'un farklı tarihlerde kütüphaneye çeşitli kitaplar gönderdiğini göstermektedir. H. 1162 (M. 1748-49) tarihli bir katalogda, her ilim dalının ardından o bölüme eklenen kitapların listesi yer almaktadır. Ayrıca camide vakfedilmiş kitaplar ile Şehzade Mehmed Camisi'nde bulunan bazı eserler de kütüphaneye nakledilmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarına ait bir buyruldu mecmuasındaki kayıt, kütüphanedeki kitap sayısının bu dönemde yaklaşık 3.600 adede ulaştığını göstermektedir.³³

Fatih Kütüphanesi'ndeki kitapların listeleri 23 Mayıs 1773 tarihinde tekrar yapılmıştır. Bu listeler; Sultan I. Mahmud'un emriyle kütüphaneye eklenen kitaplar, Fatih Camisi'nden Fatih Kütüphanesi'ne aktarılan kitaplar, Şehzade Camisi'nden Fatih Kütüphanesi'ne aktarılan kitaplar şeklinde kategorilere ayrılmıştır. Fatih Kütüphanesi koleksiyonunda Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi dini eserlerin yanı sıra tarih, edebiyat, tıp ve mantık gibi alanlara ait kitaplar da yer almaktadır. Kütüphanedeki kitapların detaylı dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Fatih Kütüphanesi'nin Kurulmasından Sonra Sultan I. Mahmud'un Emriyle Kütüphaneye Eklenen Kitapların Dağılımı³⁴

Alanı	Kitap Sayısı	Alanı	Kitap Sayısı
Kur'an-ı Kerim	19	Fıkıh	224
Tefsir	118	Kitab-ı unvanüş-şerife	13
Kitab-ı Kıraa	15	Usulü'l-Fıkıh	41
Hadis	226	Kelam	81
Buhari	30	Tasavvuf	298
Kitab-ı Gülistan	11	Tabir-name	7
Edebiyat	184	Muhazarat	110
Tarih	176	Lügat	50
Tıp	69	Mantık	38
Hikmet	37	Astroloji	19
Kitabül-Meani	56	Nahiv	31
Sarf	68	-	-
Toplam 1.921			

Tablo 2'deki verilere göre, Fatih Kütüphanesi'ne eklenen kitaplar hem dini ilimler hem de beşeri ve fen bilimleri alanlarında çeşitlilik göstermektedir. En fazla kitap tasavvuf, hadis ve fıkıh gibi dini disiplinlerde yoğunlaşırken, edebiyat, tarih, tıp ve mantık gibi alanlar da önemli yer tutmaktadır. Bu dağılım, kütüphanenin dönemin hem dini

³³ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 202-203.

³⁴ BOA, Evkaf Defterleri (*EV. d.*), 45208: 2-50.

hem de bilimsel bilgi ihtiyaçlarına cevap veren kapsamlı bir koleksiyon olduğunu ortaya koymaktadır. Sultan Mahmud tarafından Fatih Kütüphanesi'ne konulması emredilen kitapların yanı sıra, Fatih Camisi'nde bulunan ve mecliste kullanılmayan eserler de kütüphaneye aktarılmıştır (bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Fatih Kütüphanesi'nin Kurulmasından Sonra Fatih Camisi'nden Kütüphaneye Eklenen Kitapların Dağılımı³⁵

Alanı	Kitap Sayısı	Alanı	Kitap Sayısı
Tefsir	274	Hadis	182
Usulül-Fıkıh	169	Fıkıh	530
Kelam	85	Tasavvuf	74
Edebiyat	59	Tarih	28
Lügat	31	Tıp	12
Mantık	35	Hikmet	16
Astroloji	26	Kitabül-Meani	63
Nahiv	61	Sarf	10
Toplam 1.655			

Fatih Camisi'nden Fatih Kütüphanesi'ne aktarılan kitaplar, Osmanlı Devleti'nde din temelli bilgi sisteminin kurumsal düzeyde nasıl yapılandığını göstermektedir. Koleksiyonda en fazla eser fıkıh, tefsir ve hadis alanlarına aittir; bu durum, kütüphanenin öncelikli olarak dini ilimler üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Sultan I. Mahmud'un emriyle Fatih Kütüphanesi'ne konulması istenen kitapların yanı sıra, 1749 yılında Şehzade Sultan Mehmed Camisi'nde bulunan eserler de kütüphane koleksiyonuna dâhil edilmiştir.³⁶ Camiden kütüphane koleksiyonuna dahil edilen bu kitaplar 1773 yılındaki sayımda alanlarına göre tasnif edilmiştir (bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Fatih Kütüphanesi'nin Kurulmasından Sonra Şehzade Camisi'nden Kütüphaneye Eklenen Kitapların Dağılımı³⁷

Alanı	Kitap Sayısı	Alanı	Kitap Sayısı
Tefsir	31	Hadis	31
Fıkıh	31	Usulül-Fıkıh	5
Kelam	7	Tasavvuf	1
Edebiyat	2	Tarih	1
Lügat	1	Tıp	2
Meani	5	Nahiv	6
Sarf	6	-	-
Toplam 129			

Şehzade Sultan Mehmed Camisi'nden Fatih Kütüphanesi'ne aktarılan 129 kitabın alanlara göre dağılımı tablo 4'te göstermektedir. Kitaplar ağırlıklı olarak Tefsir, Hadis

³⁵ BOA, *EV. d. 45208*: 50-90.

³⁶ Yavuz Sezer, "The Architecture of Bibliophilia: Eighteenth-Century Ottoman Libraries" (doctoral thesis, Massachusetts Institute of Technology, 2016), 136.

³⁷ BOA, *EV. d. 45208*: 91-96.

ve Fıkıh gibi temel dinî ilimlere aittir. Usulül-Fıkıh, Kelam ve Tasavvuf gibi diğer dinî disiplinler ile dil bilim alanlarında daha az eser bulunmaktadır. Bu aktarım, kütüphanenin dinî koleksiyonunu güçlendirmeye yönelik sınırlı ancak önemli bir katkı sağlamıştır.

Fatih Kütüphanesi'ne aktarılan kitapların yanı sıra, Hafız-ı Kütüb el-Hac Hüseyin Efendi 13 Mart 1764 tarihinde 41 adet kitabını kütüphaneye vakfetmiştir. Kitapların kütüphaneye aktarılmasına, 29 Ağustos 1764 tarihinde, Kütüphane vakıf mütevelliyesi olan Lebibe Hanım'ın 29 Ağustos 1764 tarihli izniyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Yenışehr-i Fenar'ın eski kadısı Mustafa Efendi tarafından yazılan bir kitap da 1 Mart 1786 tarihinde kütüphane kataloğuna eklenmiştir. Muhtemelen kitap sayımı esnasında bazı eserlerin eksik olduğu tespit edilmişti. Bu durum, incelenen kayıtlarda adı geçen 18 kitabın bulunmamasıyla anlaşılmaktadır; örneğin, Hafız Osman Efendi'nin hattıyla yazılmış Mushaf-ı Şerif mevcut değildir. Öte yandan, 15 adet fazla kitap ortaya çıkmış, bunlardan biri kayıtlardan çıkarılmış, ismi belirtilmeyen 14 adet kitap ise kayda geçirilmiştir. Böylece, 1 Mart 1786 tarihi itibarıyla kütüphanede bulunan kitap sayısı 3.765'e ulaşmıştır.³⁸ Yaklaşık yarım asır sonra yapılan bağışlar ve ilaveler neticesinde, 1832 yılında kütüphanedeki eser sayısı 5.500 cilde yükselmiştir.³⁹

3. Fatih Kütüphanesi Görevlileri

Fatih Kütüphanesi'nin işleyişi ve hizmet kalitesinin sürdürülebilirliği, görev yapan personelin yapısı ve görev tanımlarıyla doğrudan ilişkilidir. Osmanlı vakıf kurumlarının tipik özelliklerinden biri olan kurumsal düzen ve disiplin, Fatih Kütüphanesi'nde de personel kadrosu ve ücretlendirme sistematigiyle kendini göstermektedir. Kütüphane görevlilerinin organizasyonu, hem kütüphane hizmetlerinin etkin yürütülmesini sağlamış hem de kurumun mali sürdürülebilirliğine katkıda bulunmuştur.

I. Mahmud, kütüphaneye yeni bir çalışma düzeni getirerek yeniden teşkilatlandırmıştır. Bu düzenleme kapsamında kütüphanede altı hafız-ı kütüb ve bir kütüphane kâtibi görevlendirilmiştir. Ayrıca, kütüphanenin korunması ve temizliği için iki bevvab (kapıcı) ve iki ferraş (temizlik görevlisi) ile muhtemel hasarları gidermek için bir meremmat (tamirci) tayin edilmiştir.⁴⁰ Bu temel görev dağılımı, kütüphanenin bilgi yönetimi, fiziki koruma ve bakım faaliyetlerinin disiplinli bir şekilde yürütülmesini mümkün kılmıştır. 13 Aralık 1754 tarihli kayıtlara göre, Fatih Kütüphanesi personelleri ve ücretleri daha da detaylandırılmıştır. Söz konusu görevliler ile ilgili bazı detaylar şu şekildedir:

Hafız-ı kütüb: Osmanlı dönemi kütüphanelerinde, kitapları koruyan ve kütüphaneden yararlanmayı sağlayan görevlidir.⁴¹ Osmanlı ilim hiyerarşisinde hafız-ı kütüb görevi bakımından, ulemâ sınıfına mensup kabul edilmiştir. Bu görevi üstlenen kimselerden,

³⁸ BOA, EV. d. 45208: 96/1.

³⁹ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 202-203.

⁴⁰ İsmail E. Erünsal, "Fâtih Kütüphanesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, 12 (İstanbul 1995), s. 250.

⁴¹ İsmail E. Erünsal, "Hâfız-ı Kütüb", Türk Maarif Ansiklopedisi, son güncelleme 14 Ağustos 2025, <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/hafiz-i-kutup#yazar-1>

kütüphanede yer alan eserlerin içeriğine, tertibine ve bibliyografik özelliklerine tam anlamıyla vâkıf olmaları beklenmiştir.⁴² Belirtilen tarihte kütüphanede altı hafız-ı kütüb görev yapmakta olup, bunlardan biri baş hafız-ı kütüb olarak tayin edilmiştir. Baş hafıza günlük 45 akçe yevmiye ödenirken, diğer beş hafızın her birine günlük 40 akçe verilmiştir. Bu görev için Es-Seyyid Mustafa Efendi ibn Mustafa, baş hafız olarak atanmıştır.⁴³

Kütüphane kâtibi: Kâtib-i kütüblük görevi başlangıçta yalnızca yazı işleriyle sınırlı bir kâtiplik faaliyeti olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, muhtemelen Kanûnî Sultan Süleyman dönemiyle birlikte bu görev ‘kâtib-i kütüb’ unvanı şekline kullanılmaya başlanmıştır. Fatih Kütüphanesi’ne bir kâtib görevlendirilmiş olup bu görevliye 10 akçe yevmiye tahsis edilmiştir.⁴⁴ Fatih Vakfıyesı’nde “kâtib” olarak anılan kâtib-i kütüb ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

*“Kitapların korunmasından sorumlu olmak üzere, ilimlerin tümüne vâkıf, bilgili bir kâtib atanmıştır. Bu görevli, darü'l-kütüpte bulunan şer'î (dini) kitapların miktarını ve özelliklerini bir defterde kayıtlı ve muhafazalı tutmakla yükümlüdür. Hangi kişiye ne tür kitap verildiği de yine bu defterde kayıtlı olacak ve bu sayede kimin ne aldığı açıkça bilinecektir. Bütün bu işlemler, emin bir kâtibin gözetiminde yürütülecek; kitaplardan faydalanmak isteyenlere, ihtiyaçları doğrultusunda vakfedilmiş eserler bu düzen içinde teslim edilecektir.”*⁴⁵

Bevvâb ve Mustahfiz: Kütüphane hizmetlerinin düzenli yürütülmesini sağlayan önemli personelden biri de bevvâbdır. Bu görevli, kütüphane kapılarını belirli saatlerde açıp kapamakla kalmaz; aynı zamanda mekânın güvenliği, düzeni ve erişim kontrolünden sorumludur. Zamanla bevvâbların görev alanı genişlemiş ve kütüphanenin muhafaza ve korunmasından da sorumlu hâle gelmişlerdir. Bu gelişme neticesinde unvanları “müstahfiz ve bevvâb” olarak değiştirilmiştir.⁴⁶ Bu çerçevede, Fatih Kütüphanesi için Mehmed Efendi ibn İsmail ve İbrahim Efendi ibn İbrahim mustahfiz ve bevvâb olarak atanmıştır. Ayrıca Ali bin Musa, doğrudan kütüphane mustahfızı olarak görevlendirilmiştir. Bu kişilere 15'er akçe yevmiye ödenmiştir.⁴⁷

Ferraş: Ferraşlar, kütüphanenin temizliğinden ve iç mekân düzeninden sorumlu personeldir. Aynı zamanda okuyucuların kullanımına sunulan hasır, minder gibi malzemelerin serilmesi gibi görevleri de yerine getirirlerdi.⁴⁸ Fatih Kütüphanesi’nde bu gö-

⁴² Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 336-337.

⁴³ BOA, *TS. MA. e. 463/47*, 27 S 1168 (13 Aralık 1754).

⁴⁴ BOA, *TS. MA. e. 463/47*, 27 S 1168 (13 Aralık 1754).

⁴⁵ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 369.

⁴⁶ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 375.

⁴⁷ BOA, *TS. MA. e. 463/47*, 27 S 1168 (13 Aralık 1754).

⁴⁸ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 376.

revleri yürütmek üzere üç ferraş istihdam edilmiştir. Mevcut kayıtlara göre, bu personelden biri 5 akçe yevmiye ile ücretlendirilmiş, diğer iki ferraş ise günlük 2,5'ar akçe almıştır.⁴⁹

Meremmat: Fatih Kütüphanesi'nde, yapının fiziki bütünlüğünü korumak ve muhtemel hasarları gidermek amacıyla bir meremmat (tamirci) istihdam edilmiş ve kendisine günlük 8 akçe yevmiye tahsis edilmişti.⁵⁰

Bu hiyerarşik yapı, kütüphanede disiplin ve iş bölümü açısından önemli bir düzenlemeyi temsil etmektedir. Toplamda, kütüphanede görev yapan 14 personelin günlük yevmiyeleri 328 akçeye ulaşmakta ve bu da yıllık yaklaşık 9.840 akçe tutarında bir mali yük anlamına gelmektedir. Kütüphane görevlilerinin kimler olduğuna dair ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁵¹

Tablo 5. Fatih Kütüphanesi'nde 13 Aralık 1754 tarihinde Görevli olan Kişiler ve Aldıkları Ücretler

Görev	Görevli	Yevmiye (Akçe)
Hafız-1 Kütüb-i evvel ma' riyaset	Es-Seyyid Mustafa Efendi ibn Mustafa	45
Hafız-1 Kütüb	Mehmed Halife ibn Hüseyin	40
Hafız-1 Kütüb	İbrahim Efendi ibn İbrahim	40
Hafız-1 Kütüb	Ali bin Musa	40
Hafız-1 Kütüb	Es-Seyyid Osman Efendi ibn es-Seyyid el-Hac Ali	40
Hafız-1 Kütüb	Mehmed Sadık Efendi ibn Hüseyin	40
Müstahfız-1 kütübhane	Ali bin Musa	15
Müstahfız ve bevıab-1 kütübhane	Mehmed Efendi ibn İsmail	15
Müstahfız ve bevıab-1 kütübhane	İbrahim Efendi ibn İbrahim	15
Katib-i kütübhane	İbrahim Efendi ibn İbrahim	10
Feraş-1 Enderun ve Birun-1 kütübhane	Hüseyin bin Hafız Mahmud	5
Feraş-1 Enderun ve Birun-1 kütübhane	İbrahim Efendi ibn İbrahim	2,5
Feraş-1 Enderun ve Birun-1 kütübhane	Es-Seyyid Mustafa Efendi ibn Mustafa	2,5
Merammati-i kütübhane	Hafız Mustafa Efendi ibn Halil	8
Toplam		328

Fatih Kütüphanesi'nin personel yapısı, Ayasofya Kütüphanesi'ne kıyasla daha sınırlı olup, kadroda süpürücü ve kapıcıların yanı sıra altı hafız-1 kütüb ile bir kâtib-i kütüb yer almaktadır. Kütüphane kadrosunda herhangi bir öğretim görevlisine yer verilmiştir. Bu durum, cami çevresindeki medreselerin eğitim işlevini üstlenmesi nedeniyle kütüphanede ayrı bir öğretime ihtiyaç duyulmamasından kaynaklı olmalıdır. I. Mahmud

⁴⁹ BOA, *TS. MA. e.* 463/47.

⁵⁰ BOA, *TS. MA. e.* 463/47.

⁵¹ BOA, *TS. MA. e.* 463/47.

ise, Fatih Camisi ve çevresindeki medreselerde devam eden eğitim faaliyetlerini desteklemek amacıyla, yeni ve düzenli bir kütüphane oluşturmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte, I. Mahmud, Ayasofya Kütüphanesi'nde olduğu gibi Fatih Kütüphanesi'nde de her ay Buhari-i Şerif'in hatmedilmesini talep etmiş; bu amaçla kütüphanenin yanında bir derslik inşa ettirmiş ve söz konusu uygulama H. 1163 senesinin Rebiülahir ayında (M. 10 Mart-7 Nisan 1750) düzenlenen bir törenle resmen başlatılmıştır.⁵²

4. Fatih Kütüphanesinin Gelir Kalemleri

Osmanlı Devleti'nde kamusal nitelikli kurumların devamlılığının sağlanmasında en temel unsurlardan biri, bu kurumların mali sürdürülebilirliğinin temin edilmesiydi. Bu bağlamda, Fatih Kütüphanesi de kuruluşunun ardından önemli mali kaynaklarla desteklenmiş ve kamu hizmeti niteliği taşıyan kurumlar arasında yer almıştır. Kütüphanenin finansmanında; zevaid,⁵³ fırın, oda, dükkân ve mağaza kiralari, menzil ücretleri ile değirmen ve bostan gibi taşınmazlardan elde edilen gelirler önemli bir rol oynamıştır.

Lebibe Hanım, H. 1184 (M. 1770-71) yılında, Fatih Kütüphanesi'nin gelir ve giderlerini hesaplatmıştır. Bu yapılan işlemlerde yaşanan bazı zorluklara bağlı olarak H. 1177 ve 1181 yıllarında yapılan hesaplamalara başvurulduğu görülmektedir. Bu kapsamda, Lebibe Hanım'ın yaptırdığı üç yıllık hesap kayıtları temel alınarak, Osmanlı Devleti'nde kamusal nitelikli bir kurumun nasıl kurulduğu ve sürdürüldüğü incelenmiş; böylece XVIII. yüzyılda bir kütüphanenin mali yapısı ve işleyişi ortaya konulmuştur.

Fatih Kütüphanesi'nin mali sürdürülebilirliği, çeşitli gelir kaynakları aracılığıyla sağlanmıştır. Bu kaynaklar arasında en önemli kalemi, Fatih Sultan Mehmed Vakfı'ndan aktarılan zevâid oluşturmuştur. Nitekim H. 1182-84 yılları arasında her ay ortalama 7.200 akçe fazlalık kaydedilmiş ve bu dönemde toplam gelir 259.200 akçeye ulaşmıştır.⁵⁴ Kütüphane için bir diğer önemli gelir kalemi ise vakfa tahsis edilen dükkânların kira bedelleriydi. Kütüphane binasının bitişiğinde yer alan 10 adet dükkândan elde edilen aylık toplam kira geliri 5.010 akçe olup H. 1182-84 tarihleri arasında elde edilen bu gelir toplam 180.360 akçeye ulaşmıştır.⁵⁵

Kütüphanenin gelir kaynakları arasında yer alan bir diğer kalem, çörekçi fırını ile Parmakkapı'da bulunan dört adet odanın kira bedelleriydi. Bu odalar, İskilib Hanı'nın bitişiğinde konumlanmış olup kiraya verilmiştir. H. 1182 (M. 1768-1769) yılında fırından elde edilen aylık gelir 1.980 akçe, odalardan elde edilen gelir ise 1.080 akçeydi. Fırın ve oda gelirlerinden ayda 3.060, yılda 36.090 akçe gelir sağlanmıştır. Böylece söz konusu yılda bu iki gelir kaleminden elde edilen toplam meblağ 36.090 akçeye ulaşmış-

⁵² Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 203.

⁵³ Vakfın gelirlerinden giderleri çıkarıldıktan sonra arta kalan kısım. Bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, "Zevâid", son güncelleme 14 Ağustos 2025, <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic28>

⁵⁴ BOA, *EV. HMM. d. 5657-A: 2a, 7a, 12a.*

⁵⁵ BOA, *EV. HMM. d. 5657-A: 2a, 7a, 12a.*

tır. H. 1183 (M. 1769-70) ve H. 1184 yıllarında ise odalardan birinin boş kalması nedeniyle gelir düşmüş; her iki yılda da toplam gelir 34.200 akçe olarak gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda, çörekçi fırını ve dört odadan üç yıllık dönemde elde edilen toplam gelir 104.490 akçe olmuştur.⁵⁶

Fatih Kütüphanesi'nin mali yapısına katkı sağlayan önemli gelir kaynaklarından biri de hamam ile Tahtaminare Mahallesi'nde, Fenerkapısı civarında yer alan 11 adet dükkândı. Söz konusu hamam ve dükkânlar, Hamamcı Alemdar adlı kişiye kiralanmıştı. Hamam yıllık 14.040 akçe gelir sağlarken, dükkânlardan yılda toplam 4.900 akçe gelir elde edilmiştir. Ancak bazı dükkânların kullanım dışı olması nedeniyle bu meblağ zaman zaman düşmüştür. Cerrah Vedzoy adlı şahsa ait bir dükkânın kullanılamaz halde olması nedeniyle 780 akçe, terzi dükkânının kullanım dışı olması sebebiyle 240 akçe, aşçı dükkânının da kullanılamaz halde olması nedeniyle 780 akçe gelirden düşülmüştür. H. 1182 yılında bu dükkân ve hamamdan elde edilen aylık gelirler şu şekilde kaydedilmiştir:⁵⁷

- Muharrem, Safer, Rebiülevvel ve Rebiülahir ayları toplamı: 18.160 akçe
- Cemaziyelevvel ve Cemaziyelahir ayları toplamı: 18.400 akçe
- Recep, Şaban, Ramazan ve Şevval ayları toplamı: 17.890 akçe
- Zilkade ayında: 17.680 akçe (bu ayda tütün dükkânı ve bir diğer dükkânın da battal olması nedeniyle 600 akçe çıkarılmıştır)
- Zilhicce ayında: 17.380 akçe

Bu verilere göre H. 1182 yılı toplam geliri 216.420 akçeye ulaşmıştır. Takip eden yıllarda hamam ve 11 dükkândan elde edilen gelir H. 1183 yılında 212.520 akçe, H. 1184 yılında ise 217.650 akçe olarak kaydedilmiştir. Böylece üç yıllık dönemde söz konusu taşınmazlardan kütüphaneye sağlanan toplam gelir 646.590 akçe olmuştur.

Kütüphanenin gelir kaynakları arasında, kütüphanenin alt kısmında yer alan beş adet mağazadan elde edilen kira gelirleri de yer almaktaydı. H. 1182 yılında bu mağazalardan biri yılın tamamında, her ay 180 akçe kira getirirken; diğeri 11 ay, bir diğeri 10 ay ve kalan iki mağaza ise yalnızca birer ay süreyle aynı miktarda gelir sağlamıştır. Bu doğrultuda, söz konusu yılda beş mağazadan elde edilen toplam gelir 6.300 akçeye ulaşmıştır. Takip eden yıllarda söz konusu mağazalardan sağlanan kira gelirlerinde artış gözlemlenmiştir. H. 1183 yılında toplam gelir 8.730 akçeye, H. 1184 yılında ise 7.200 akçeye ulaşmıştır. Böylece üç yıllık dönemde bu mağazalardan elde edilen toplam gelir 22.230 akçe olmuştur.⁵⁸

Kütüphaneye gelir sağlayan bir diğer kaynak ise menzillerdi. Bu menzillerden toplanan gelirler doğrudan kütüphane vakfına aktarılmıştır. H. 1182 yılında toplam 76 menzilden 14.475 akçe, H. 1183 yılında 78 menzilden 19.431 akçe ve H. 1184 yılında 70

⁵⁶ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 2a, 7a, 12a.

⁵⁷ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 2a, 7a, 12a.

⁵⁸ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 2a, 7a, 12a.

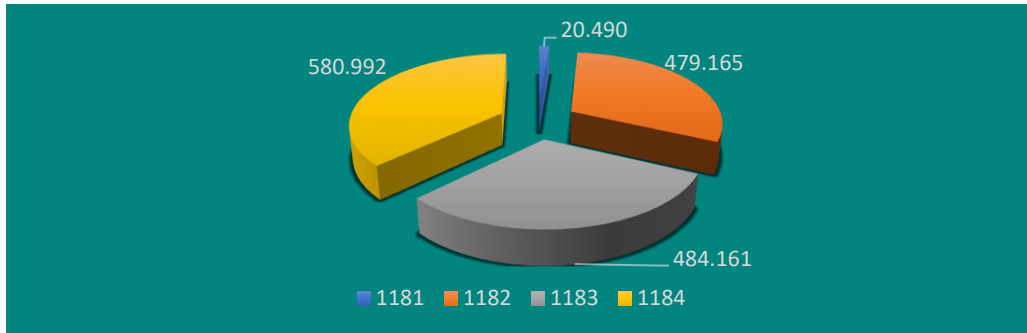
menzilden 16.052 akçe gelir sağlanmıştır. Böylece üç yıllık dönemde menzillerden elde edilen toplam gelir 49.958 akçe olarak kaydedilmiştir.⁵⁹

Fatih Kütüphanesi'nin gelirleri arasında yer alan kaynaklardan biri de değirmen gelirleri ile Yalakabad kazasındaki taşınmazlardan elde edilen kazançlardı. H. 1181-84 yılları arasında bu iki kalemden her yıl düzenli olarak 5.400 akçe gelir sağlanmış; böylece dört yıllık dönemde elde edilen toplam gelir 21.600 akçe olmuştur.⁶⁰

Kütüphaneye gelir sağlayan son önemli kalem ise vakfa ait bostanlardı. Silivrikapısı, Sıçanlı Hamamı, Baruthane civarı, Kütüphane hududu, Molla Şerif Mahallesi ve Ayastefanos Köyü'nde yer alan bu bostanlardan, H. 1181-84 yılları arasında toplam 169.080 akçe gelir elde edilmiştir. Bu miktar, kütüphane vakfının taşınmazlara dayalı gelir çeşitliliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁶¹

Fatih Camisi Kütüphanesi'nin H. 1181-84 yılları arasındaki toplam geliri 1.564.808 akçe olarak kaydedilmiştir. Her ne kadar defterde özellikle H. 1182, H. 1183 ve H. 1184 yıllarına ait gelirler detaylı şekilde hesaplanmış olsa da H. 1181 yılına ait bazı gelir kalemleri de kayıtlar arasında yer almaktadır. Söz konusu yılın geliri 20.490 akçe olarak tespit edilmiştir. H. 1182 yılı gelirleri 479.165 akçe iken, H. 1183 yılında gelirlerde 4.996 akçe tutarında bir artış gerçekleşmiştir. Ancak gelirlerdeki asıl yükseliş H. 1184 yılında gözlemlenmiştir; bu yılın gelirleri bir önceki yıla göre yaklaşık 100.000 akçe artmıştır. Gelirlerdeki bu önemli artışın iki temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi, 3 Mayıs 1770 tarihinde Kemal Paşa Mahallesi'nde, İbrahim bin Ahmed'in ölümü üzerine ona ait olan bir evin satılması ile elde edilen 750,5 kuruştur. İkincisi ise, 14 Haziran 1770 tarihinde Silivrikapısı dışındaki Balıklı Ayazma civarında, Kosta veled-i Miho adlı zimminin ölmesi üzerine satılan yarım hisselik bostan gediğinin getirdiği 177 kuruşluk gelir olmuştur.⁶² Fatih Camisi Kütüphanesi'nin H. 1181-84 yılları arasındaki gelir dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir

Grafik 1. Fatih Camisi Kütüphanesi'nin H. 1181-1184 (1767-1771) Yılları Arasındaki Geliri (Akçe)⁶³

⁵⁹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 2b, 7b, 12b.

⁶⁰ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 2b, 7b, 12b.

⁶¹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 2b, 7b, 12b.

⁶² BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 12b.

⁶³ BOA, EV. HMM. d. 5657-A.

Fatih Camisi Kütüphanesi'nin H. 1181-84 dönemi gelirleri, Osmanlı vakıf sisteminin esnekliği, zenginliği ve gelir çeşitliliği açısından önemli veriler sunmaktadır. İlk olarak, H. 1181 yılında nispeten düşük bir gelire başlayan süreç, sonraki yıllarda düzenli ve anlamlı bir artış göstermiştir. Bu artış, vakfın gelir kaynaklarının çeşitliliği ve etkin yönetimiyle doğrudan ilişkilidir. Kütüphanenin mali yapısı, sadece birkaç kaynağa bağlı kalmayıp; zevâid, dükkân, mağaza, menzil, hamam, değirmen ve bostan gibi farklı taşınmazlar ile ticari ve tarımsal işletmelerden elde edilen gelirlerle desteklenmiştir. Bu çok yönlü gelir yapısı, vakfın ekonomik dalgalanmalara karşı dayanıklılığını artırmış ve hizmetin sürekliliğini güvence altına almıştır. Aynı zamanda, gelirlerin düzenli ve sistematik şekilde kayıt altına alınması, Osmanlı mali idaresinin disiplinini ve vakıflara verdiği önemi göstermektedir. H. 1184 yılında gözlenen yaklaşık 100.000 akçelik gelir artışı ise, vakfın taşınmaz satışları gibi sermaye değerine dayalı ek gelir kaynaklarını da etkili biçimde kullandığını ortaya koymaktadır. Özellikle Kemal Paşa Mahallesi'nde bir ev ile Silivrikapısı dışındaki bostan gediğinin satışı, kütüphanenin mali kapasitesini güçlendirmiş ve finansal sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağlamıştır. Gelir kalemlerinin bu çeşitliliği, Osmanlı toplumunun ekonomik yapısının geniş bir yelpazeye yayılan kaynaklar üzerinden kamusal kurumları destekleme anlayışını yansıtmaktadır. Vakfın, tarımsal ve ticari faaliyetlerle entegre bir gelir modeli benimsemesi, kültürel ve sosyal hizmetlerin kesintisiz devamını sağlamıştır.

Sonuç olarak, Fatih Camisi Kütüphanesi'nin H. 1181-84 dönemi gelirleri, Osmanlı vakıf ekonomisinin esnekliğini, işlevselliğini ve çoklu gelir kaynaklarının sürdürülebilirlik açısından taşıdığı önemi net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum, kamusal kültürel kurumların ekonomik yönetimindeki başarıyı ve vakıf sisteminin etkinliğini vurgulayan önemli bir örnek teşkil etmektedir.

5. Fatih Kütüphanesinin Gider Kalemleri

Fatih Külliyesi bünyesinde yer alan sekiz medresenin dördünde birer kütüphane kurulmuştu. II. Bayezid döneminde bu dört kütüphanede bulunan kitaplar bir araya getirilerek cami içinde bulunan dolaplara konulmuştur.⁶⁴ I. Mahmud'un caminin kible duvarının bitişiğine yaptırdığı Fatih Kütüphanesi'nin gelir gider durumlarının ayrıntısı ile ilgili bir vakıf defteri (EV. MHM. d. 5657) önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu defterde, kütüphanenin H. 1181-84 yılları arasındaki gelir giderlerin hesapları tutulmuştur. Bir önceki başlıkta gelir kalemleri ile ilgili tespitler yapılmıştır. Kütüphanenin gider kalemlerine baktığımızda her ne kadar biraz dağınık olsa da burada belli başlıklar altında toplanarak ele alınmıştır.

Fatih Kütüphanesi'nin devamlılığının sağlanabilmesi için gelir-gider dengesinin sağlanması önemli bir husustu. Maaş, temizlik harcamaları, sıbyan mektebindeki öğrencilerin giyim kuşamlarının giderleri, hafız-ı kütüp odalarının aydınlatılma gideri gibi sabit giderlerin yanı sıra ihtiyaca binaen de önemli gider kalemleri olabilmekteydi.

⁶⁴ Erünsal, "Kütüphane", 24.

5.1. Vazifelerinin Giderleri

Osmanlı Devleti'nde vakıf kütüphanelerinin giderleri arasında en önemli kalemlerden biri personel masraflarıydı.⁶⁵ Bu durum, H. 1182-84 yıllarına ait 5657 numaralı Evkaf Defteri'nde Fatih Kütüphanesi örneğinde açıkça görülmektedir. Söz konusu defterde, kütüphane giderlerinin başında personel maaşlarının geldiği ve bu masrafın üç yıl boyunca sabit kaldığı anlaşılmaktadır. Her ay için 14.850 akçe olarak kaydedilen bu gider, yıllık 178.200 akçe olmak üzere, üç yılda toplam 534.600 akçeye ulaşmıştır.⁶⁶

Fatih Kütüphanesi'nde görev yapan personelin sayısı on dört olup, toplam yevmiyeleri 328 akçedir. Kütüphane personeli arasında en yüksek ücreti alan kişi, baş hafız-ı kütüb es-Seyyid Mustafa Efendi olup, günlük 45 akçe almaktaydı. Onu, günlük 40'ar akçe ile beş hafız-ı kütüb takip etmektedir. Güvenlik ve koruma görevi ile bevval (kapıcı) işini aynı anda üstlenen Mehmed Efendi ile İbrahim Efendi'nin yevmiyeleri ise 15'er akçe idi. Yazışma ve kayıt işlerinden sorumlu kütüphane kâtibi İbrahim Efendi'ye günlük 10 akçe ödeme yapılmaktaydı. Temizlik hizmetlerini yürüten personel arasında Enderun ve Birun hademesi Hüseyin 5, İbrahim Efendi ve es-Seyyid Mustafa Efendi ise 2,5'ar akçe günlük ücret almışlardı. Ayrıca, kütüphanenin bakım ve onarımından sorumlu Hafız Mustafa Efendi'ye de günlük 8 akçe verilmişti.⁶⁷

5.2. Tamir Masrafları

Fatih Kütüphanesi ve ona bağlı vakıf yapıları, XVIII. yüzyıl Osmanlı şehir yaşamında hem eğitim hem de kamusal hizmetlerin sürdürülebilirliğini temin eden önemli yapılarıdır. Bu yapıların uzun ömürlü olabilmesi, büyük oranda düzenli yapılan onarım ve bakım çalışmalarına bağlıydı. H. 1182-84 yıllarına ait muhasebe kayıtları incelendiğinde, yalnızca bir kütüphane binasının değil, bu yapıya bağlı hamam, dükkân, bostan, sebil, kuyu ve altyapı unsurlarının da dikkatle korunduğu anlaşılmaktadır.

Onarım faaliyetlerine bakıldığında çatı, duvar, sıva, kapı kepenk ve sütun gibi yapısal onarımların, lağım şebekesi yapımı, su yolları ve kuyular gibi alt yapı çalışmaları, camlar, sebil taşları ve yazılı kitabeler gibi estetik ve işlevsel unsurların yenilenmesi gibi gider kalemleri tamir masrafları içerisinde yer almaktadır. Bu işlemler yapılırken yalnızca malzeme değil, işçilikten taşıma giderine kadar her kalem titizlikle kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar, Osmanlı Devleti'ndeki vakıf yönetiminin ne kadar sistemli ve hesap verebilir bir düzene sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kütüphane içinde kırılan camların onarımı, yeni cam takılması, montajı için gerekli demir aksamı ve ustalık ücretleri önemli bir kalemdir. Fatih Kütüphanesi'ne H. 1182 yılında yapılan cam alımı giderleri perakende masraflar başlığı altında kayıt altına alınmıştır. Bu yıl içerisinde; yıldızlı cam rahtı ve güllab (gülsuyu) için 105, mektebe konulan camlar için toplam 807 akçe ödeme yapılmıştır. Bu meblağ, doğramacı, camcı ve alçı ustası ücretleri gibi işçilik kalemlerini de kapsamaktadır.⁶⁸

⁶⁵ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphanecilik*, 477.

⁶⁶ BOA, *EV. HMM. d. 5657-A: 3a; 8a; 13a.*

⁶⁷ BOA, *TS. MA. e. 463/47, 27 S 1168 (13 Aralık 1754).*

⁶⁸ BOA, *EV. HMM. d. 5657-A: 3b.*

H. 1183 yılında gerçekleştirilen bakım ve onarım faaliyetleri arasında kütüphane içerisinde bulunan sekiz havale camı tamamen yenilenmiş, ayrıca yedi tanesine üçer adet demir destek yerleştirilmiştir. Camların yerleştirilmesi için camcı ustalarının yanı sıra diğer zanaatkârların da katkısına ihtiyaç duyulmuştur. Yapılan işlemler bununla sınırlı kalmamış; kütüphane içinde yer alan ve saat yerleştirilen direktten başlanarak kapıya kadar olan bölümdeki duvar kaplamaları sökülerek yeniden düzenlenmiştir. Aynı süreçte kubbelerdeki sıvalar onarılmış, dört ayrı kitabe de yer alan esmâ-i şerîf yazılarının zeminleri yenilenmiştir. Dış cephede ise sıva ve badana yenilemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sırasında yalnızca yapı elemanları değil, tüm lojistik süreçler - malzeme temini, taşınması ve işçilik- detaylı biçimde kayıt altına alınmıştır. Öyle ki, harç yapımında kullanılan yumurtalar için dahi 18 akçe harcandığı belgelenmiştir. Harcamalar arasında en yüksek gider kalemini, her biri 1.362 akçeye mal olan sekiz cam oluşturmuş ve toplamda 10.896 akçe cam işleri için ödenmiştir. Bu gideri, 14 gün boyunca çalışan kalfaya ödenen toplam 1.680 akçe takip etmektedir. Aynı işte çalışan sıvacıların günlük ücretleri 120, 90 ve 75 akçe arasında değişirken, yardımcı işçilere günlük 45 akçe ödenmiştir. Tüm bu faaliyetler kapsamında, söz konusu onarım ve yenileme işlemleri için toplam 22.438 akçe harcandığı anlaşılmaktadır.⁶⁹

H. 1184 yılı cam giderleri açısından oldukça çeşitli ve ayrıntılıdır. Bu yılın en dikkat çekici harcaması, kırılan büyük bir camın tamiri için yapılan 3.060 akçelik ödemedir. Bu kapsamda: camın aynası için 360 akçe, camcı ve demir ücreti dâhil olmak üzere 1.440 akçe harcanmıştır. Ayrıca urgan, horasan, tuz kireç, mermer kireç, keten, çivi, hasır, boya, hamaliye, kalfa, işçilik, yiyecek giderleri ve yardım eden üç mollaya ödemeler dâhil olmak üzere toplam 16 farklı harcama kalemi kaydedilmiştir. Aynı yıl içinde Fenerkapısı içindeki hamam civarında bulunan dükkânların onarımında kullanılan 4 adet cam levha için 24 akçe ödeme yapılmıştır.⁷⁰ Tahtaminare Mahallesi'ndeki dükkânların ikinci onarımı kapsamında da 2 cam levha için 15 akçe ödenmiştir.⁷¹

Fatih Kütüphanesi vakfına bağlı yapılar başta olmak üzere, çeşitli vakıf mülklerinde gerçekleştirilen lağım temizliği ve onarımları, temizlik ve sağlık koşullarının sürekliliğini sağlamak adına önemli harcama kalemleri arasında yer almıştır. H. 1182-84 yılları arasında yapılan işler hem mevcut altyapının korunması hem de yeni sistemlerin inşası açısından dikkate değerdir. Bu kapsamda H. 1182 yılı Silivrikapısı dışındaki bostanlarda yeni bir lağım inşa edilmiştir. Bu lağım inşası doğrultusunda; 41 kulaç derinliğindeki lağım ve 5 kulaçlık iki baca için her kulaç başına ortalama 1.943 akçe harcanmıştır. Su yolcularına 360, çeşitli taşıma ve hayvan giderleri için 390 akçe ödenmiş; projenin toplam maliyeti 48.750 akçeye ulaşmıştır. Ayrıca, üç farklı ayda yapılan çalışmalar için lağımçılara beş ayrı seferde toplam 400 kuruş ödeme yapılmıştır.⁷²

⁶⁹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 8b.

⁷⁰ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 13b.

⁷¹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 14a.

⁷² BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3b.

H. 1183 yılına gelindiğinde ise Sarı Nasuh Mahallesi'ndeki menzilin büyük lağımu temizlenmiş ve onarılmıştır. Bu lağımın onarılması için lağımcı kalfasına 3 gün çalışması karşılığında 288 akçe, lağımcı neferlerine 1.080 akçe, taş kapak yapımı için 366 akçe, kaldırımcıya 426 akçe olmak üzere toplamda 2.160 akçe harcama yapılmıştır.⁷³ Son olarak, H. 1184 yılında tütün dükkânına ait lağımın onarımı gerçekleştirilmiş ve bu işlem için 45 akçe harcanmıştır.⁷⁴

Fatih Kütüphanesi'nde yapılan bir diğer harcama ise, H. 1182 yılının Rebiülevvel ayında (M. 16 Temmuz-14 Ağustos 1768) iki sebilde bulunan taşların yenilenmesi için yapılan 1.140 akçelik masraftır. Bu giderin içinde yaldız işleri, yaldızcı ücreti ve çeşitli süsleme malzemelerinin ücreti de yer almıştır.⁷⁵

Aynı dönemde, kütüphaneye bitişik bostandaki bir kuyu genişletilmiş ve toplam 5.184 akçe harcanmıştır. Kuyucu ücretine 4.800 akçe ayrılırken, taş ve hamaliye ücreti 900 akçeye mal olmuştu. 75 çeki hamaliyenin her bir çekisine 12 akçe ödenmişti. Ayrıca her biri 9 akçeden olmak üzere 10 adet taş kapaklık için toplam 90, hamaliyesi için de 24 akçe verilmişti.⁷⁶

Yapılan masraflar içerisinde dükkânların onarımına yapılan harcamalar da yer almaktadır. H. 1182 yılında, Fenerkapısı içindeki Tahtaminare Mahallesi'nde bulunan 11 dükkânın kepenkleri, çatısı ve kiremitleri yenilenmiş ve toplam 11.025 akçe harcanmıştır. Bu kapsamda 56 sütun için 616 akçe, 50 cam levha için 300 akçe 8 kepenk için 72 akçe, 2.500 kiremit için 1650 akçe ödenmiştir. Bu hususta ayrıntılı bilgi aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁷⁷

Tablo 6. H. 1182 yılının Cemaziyelevvel Ayında (M. 13 Eylül-12 Ekim 1768) Fenerkapısı Dâhilinde Tahtaminare Mahallesi'nde Bulunan 11 Adet Dükkân için Yapılan Masraflar

Harcama Yapılan Yer	Birim	Ücret (akçe)
Sütun yaması	56 Adet	616
Oluk kestanesi	4 adet	780
Çite kilimli omurgası	7 adet	700
Omurga-i abana?	11 adet	330
Beş arşun	21 adet	441
Çam levha	50 adet	300
Melen? Levha	70 adet	359
Samanlı	4 adet	24
İsmar-ı tahta	13,5 kıyye	446
Mismar-ı sayıs	650 adet	78
Mismar-ı oluk	2.000 adet	180
Dize-i sağır	13 adet	39
Dize-i kepenk	8 adet	72
Dize-i kapu	20 adet	120

⁷³ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 9a.

⁷⁴ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 13b.

⁷⁵ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3b.

⁷⁶ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3b.

⁷⁷ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 4a.

Düğme	15 adet	35
Düğme ve köprüce	2 adet	18
Eşkilik timur	50 adet	150
Kurşun	5 kıyye	150
Fırın köşesine timur	3 kıyye	120
Doğrama kepenk	15 çift	650
Kiremid	2.500 adet	1.650
Kireç	375 kıyye	450
Horasan	31 kile	372
Ketan	5 kıyye	30
Hamaliyye-i keraste ve kiremid	-	453
Perakende	-	7
Taamiyye ve ücret-i kayık Cabi Efendi	-	300
Ücret-i mutemed	6 gün	420
Ücret-i kalfa	7 gün	630
Ücret-i marangoz	12 gün	900
Ücret-i işçi	5 gün	195
-	-	Toplam 11.025

H. 1183 yılında bu dükkânların çatıları ve hamam su yolları için ek olarak 3.576 akçe ödenmiştir. En büyük gider kalemi 600 akçe ile çatı tamiri ve çatı kiremitleri ile hamam camekanı idi. Yazıcı mahallesindeki su yolunun tamirine 540, Gülhane havuzundaki su yolunun tamirine 270, Dellakân odasının tamirine 180, Gülhane duvarının kiremit ve çatısının tamirine 300, çamaşırcı dükkânındaki hamamın lağımının temizlenmesi ile kaldırımının tamirine 510 akçe ödenmişti.⁷⁸ 1183 ve 1184 yılına ait yapılan harcamalar aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 7. H. 1183 Yılında Dükkânların Çatıları ve Hamamın Su Yolları için Yapılan Harcamalar⁷⁹

Sıra	Harcama Kalemi	Tutar (Akçe)
1	Cadde üzerindeki lağımın temizliği	480
2	Hamam lağımı, çamaşırcı dükkânı temizliği ve kaldırım onarımı	510
3	Gülhane'deki lağım temizliği	180
4	Gülhane'deki duvarların çatı ve kiremit onarımı	300
5	Dükkânlar ve hamam camekânının çatı ve kiremit onarımı	600
6	Yazıcı Mahallesi'ndeki su yolunun onarımı	420
7	Gülhane yolu üzerindeki su yolunun onarımı	540
8	Tellak odasının onarımı	180
9	Gülhane havlusundaki su yolunun onarımı	270
10	Genel kaldırım onarımı	96
Toplam		3.576

⁷⁸ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 9a.

⁷⁹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 9a.

Tablo 8. H. 1184 Yılında Dükkânların Çatı, Çam Oluk ve Diğer Onarımları için Yapılan Harcamalar⁸⁰

Sıra	Harcama Kalemi	Tutar (Akçe)
1	Tuzlu kireç (150 kıyye)	150
2	Horasan harcı (9 kile)	72
3	Çam levha (2 adet)	15
4	Sütun yamama (1 adet)	9
5	Oluk (2 adet)	240
6	Çam oluk (1 adet) ve hamaliyyesi	96
7	Zift bedeli	45
8	Keten (1 kıyye) ve ğarbur (ayrıştırma)	15
9	Mih (çivi) bedeli	24
10	Tuğla (50 adet) ve hamaliyyesi	36
11	Kiremit (100 adet) ve hamaliyyesi	72
12	Marangoz ücreti (4 gün, günlük 90 akçe)	360
13	Rençber ücreti	60
14	Kayık ücreti ve yiyecek gideri (ta'âmiyye)	240
Toplam		1.434

Kütüphaneye bitişik dükkânların kepenkleri ve çatılarındaki kiremitlerin onarımı için de 1.024 akçe ödenmiştir. Bu onarım sebebi 200 kiremit için 132 akçe, 300 kıyye kireç için 360 akçe, 3 günlük marangoz ücreti için 270 akçe ödenmişti (bkz. Tablo 8).⁸¹

Tablo 9. Kütüphaneye Bitişik Dükkânların Kepenkleri ve Çatılarındaki Kiremitlerin Onarımı için Yapılan Harcamalar

Sıra	Masraf Kalemi	Miktar/Birim	Tutar (Akçe)
1	Kiremit	200 adet	132
2	Hamaliyye	-	24
3	Kireç	300 kıyye	360
4	Horasan harcı	7 kile	84
5	Keten	4 kıyye	24
6	Mih	-	12
7	Güvenilir kişi ücreti	1 gün	60
8	Marangoz ücreti	3 gün	270
9	Rençber	1.5 gün	58
Toplam			1.024

Fatih Kütüphanesi'ne bağlı bazı yapılarda da H. 1182 ve H. 1184 yılları arasında çeşitli onarım ve bakım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. H. 1182 yılında Yekta Hammamı'nın çatısı, olukları, camekânı ve dış sıvaları onarılmış; kiremitler tamamlanmış ve lağım lar temizlenmiştir. Bu kapsamda toplam 80.560 akçe harcanmış; özellikle 20

⁸⁰ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 14a.

⁸¹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 4a.

gün çalışan marangoza 1.500 akçe ile birlikte 6 gün çalışan kalfaya 540, mutemede 360 ve işçiye 234 akçe ödeme yapılmıştı. Çalışanlardan sobacıya ise 1 gün için 105 akçe ödenmiştir. Yine 4 adet kestane oluğu için 780 akçe, 40 adet sütun yaması için 440 akçe, 325 kıyye kireç için 390 akçe ödenmişti. 1.500 adet kiremit için ise toplam 990 akçe ödenmiştir. Aynı hamamın dış lağımının temizliği ve kaldırım onarımı için de 936 akçe harcanmıştır. Yine H. 1182 yılında, kütüphanenin taş kapısı önünde bulunan perde ve çadır iplerinin onarımı için toplam 1.590 akçe ödenmiş, bu tutar 5,5 kıyye çadır ipi ve perdecinin ücretini kapsamıştır.⁸² H. 1183 yılında vakfa ait olup Balıklı Ayazma yakınlarında bulunan bostanda bulunan eski kuyunun çarkının tamiri ve diğer masrafları için 4.920 akçe ödenmiştir.⁸³ H. 1184 yılına gelindiğinde ise, Fenerkapısı içinde hamam civarındaki dükkânların çatıları ve çeşitli bölümleri onarılmış; çam oluk, kiremit, işçilik ve taşıma giderleriyle birlikte toplam 954 akçelik harcama yapılmıştır. Aynı yıl, Ayastefanos'ta yer alan eski bir kuyunun onarımı ve çevresindeki bahçe duvarlarının inşası için de 6.162 akçe harcanmış; bu tutara kuyunun dolabının yenilenmesi, kalfa, duvarcı ve işçi ücretleri ile malzeme ve taşıma giderleri dâhil edilmiştir.⁸⁴

5.3. Temizlik Giderleri

XVIII. yüzyılda Fatih Kütüphanesi, düzenli temizlik ve bakım faaliyetleriyle dikkat çeken bir yapıdır. Kütüphanede yürütülen temizlik işleri, dönemin şehircilik ve hijyen anlayışını yansıttığı gibi, kütüphanenin işlevselliğini sürdürebilmesi için fiziksel ortamın korunmasına da önem verildiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda her ay kütüphanenin temizlenmesi için H. 1182 yılında 261 akçe, H. 1183'te 180 akçe ve H. 1184'te 273 akçe harcanmıştır.⁸⁵

Kütüphane içerisinde gerçekleştirilen bazı onarım işlemleri sonrasında temizlik işlerini molla efendiler üstlenmiştir. Bu kişiler, tamirat sonrası hasırların silinmesi de dahil olmak üzere detaylı temizlik faaliyetlerini gerçekleştirmiş; bu hizmet karşılığında toplam 5,5 kuruş ücret almışlardır.⁸⁶ Yapılan ödemeler, temizlik işlerinin bile kayıt altına alındığını ve kütüphane çalışanlarının çeşitli görevlerde sorumluluk üstlendiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Kütüphaneye bağlı yerlerin lağımalarının temizliğine dikkat edilmekteydi. Nitekim Yekta hamamının lağımalarının temizliği hijyen standartlarının korunmasına yönelik bir adım olup H. 1182 yılı içinde iki farklı tarihte toplam 1.224 akçe harcama yapılmıştır.⁸⁷

H. 1183 yılında da benzer temizlik faaliyetleri devam etmiş; bu dönemde Sarı Nâsuh Mahallesi'nde bulunan ve Fatih Kütüphanesi'ne bağlı evin büyük lağımının temiz-

⁸² BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 4a.

⁸³ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 9a.

⁸⁴ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 13b.

⁸⁵ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3a; 8a; 13a.

⁸⁶ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 8b.

⁸⁷ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 4a.

liği ve tamiri için toplam 2.160 akçe harcanmıştır. Bu meblağ, işçilik ve malzeme masraflarını detaylı biçimde içermektedir. Lağımçı kalfasına 3 günlük çalışma karşılığı 288 akçe, lağımçı neferlerine toplam 1.080 akçe, taş kapaklığı için 366 akçe ve kaldırımcı ücretleri için 426 akçe ödenmiştir.⁸⁸ Böylece lağım temizliği aynı zamanda, altyapının işlevselliğini ve dayanıklılığını artıracak onarım ve yenileme çalışmalarını da içermiştir.

Fatih Kütüphanesi çevresinde yer alan diğer mahallelerde yapılan benzer temizlik ve bakım işleri de bu disiplinli yaklaşımı destekler niteliktedir. Tahtaminare Mahallesi'nde bulunan dükkânların bulunduğu caddenin lağımının temizliği için 480 akçe, çamaşırcı dükkânının lağımının temizliği ve kaldırımın tamiri için 510 akçe, Gülhane'deki lağım temizliği için ise 180 akçe harcanmıştır.⁸⁹ Ayrıca lağım şebekesinin onarımı içinde harcama yapılmaktaydı. Örneğin tütün dükkânının onarılan lağımına 45 akçe harcanmıştı.⁹⁰

Lağım temizliği ve onarımına yapılan harcamalarla karşılaştırıldığında, Fatih Kütüphanesi'nin yeni lağım yapımına yaptığı yatırımlar oldukça büyüktür. H. 1182 yılında Silivrikapısı dışında bulunan bostanlardaki yeni kuyu için hazırlanan lağım ağı ve iki baca inşaatının toplam maliyeti 48.750 akçeye ulaşmıştır. Bu yeni yapıların her bir kulaç derinliği ve maliyeti ayrıntılı biçimde hesaplanmış, ölçüm işlerini gerçekleştiren su yolcularına 360 akçe, beygir ve diğer harcamalar için ise 390 akçe ödenmiştir. Ayrıca lağımçı, H. 1182 yılının Rebiülevvel, Rebiülahir ve Cemaziyelevvel aylarında beş ayrı seferde toplam 400 kuruş ücret almıştır.⁹¹ Bu kapsamlı harcama, kütüphanenin temizlik altyapısının sadece bakım değil, aynı zamanda yenileme ve genişletme faaliyetlerini de içerdiğini gösterir.

5.4. Kira Giderleri

Vakfiye kayıtlarında, vakıf bütçelerinin gelir kalemleri genellikle vakfa ait gayrimenkullerden elde edilen kira gelirleri üzerinden şekillenmektedir.⁹² Ancak bazı durumlarda, vakıfların ihtiyaç duydukları taşınmazları başka vakıflardan kiralayarak kullandıkları da görülmektedir. Nitekim Fatih Kütüphanesi'ne ait muhasebe kayıtlarında, çeşitli vakıflardan kiralanan mülkler için yapılan kira ve kullanım hakkı ödemeleri dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, kütüphaneye bağlı çörekçi fırını ve bazı odaların kullanımı için H. 1182, H. 1183 ve H. 1184 yıllarında Hacı Dursun Vakfı'na kira ödemesi yapılmıştır. Söz konusu taşınmazların kira bedeli, aylık 70 akçeden hesaplanmış ve üç yıl boyunca toplam 2.520 akçe kira ödenmiştir.⁹³

Fatih Kütüphanesi için kiralanan mülkler arasında, Silivrikapısı dışında, Balıklı mevkisi yakınlarında yer alan bir bostan ile Ayastefanos köyünde bulunan bir bahçe de

⁸⁸ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 9a.

⁸⁹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 9a.

⁹⁰ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 13b.

⁹¹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3b.

⁹² Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphanecilik*, 476.

⁹³ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 4b; 9a; 14a.

bulunmaktaydı. M. 4 Ağustos 1769-17 Mart 1771 tarihleri arasında, söz konusu taşınmazlar için aylık olarak bostan adına 1.200 akçe, bahçe adına ise 600 akçe olmak üzere toplam 1.800 akçe kira ödenmiştir. Bu kapsamda, yirmi bir aylık süre zarfında yapılan toplam ödeme 37.800 akçeye ulaşmıştır.⁹⁴

Öte yandan, H. Rebiülevvel 1183 (M. 4 Ağustos-1 Eylül 1769) tarihinde bu taşınmazların vakıf bünyesinde kalmasının temini amacıyla ek bir ödeme gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede yıllık 12.000 akçe tutarında bir meblağ ödenmiş olup bunun 3.600 akçesi Müfettiş Efendi'ye "harc-ı hüccet" olarak, kalan 8.400 akçesi ise Sultan Bayezid-i Veli Vakfı'na "harc-ı temessük" bedeli olarak verilmiştir.⁹⁵

Fatih Kütüphanesi'nin kira yoluyla kullanımına tahsis edilen diğer bir taşınmaz, Nişancı-i Cedid Mehmed Paşa Vakfı'na ait olup Fenerkapısı içerisinde, Tahtaminare Mahallesi'nde yer alan bir arsa olmuştur. Bu arsa, 13 Mart 1766-25 Nisan 1779 tarihleri arasında toplam 53 ay süreyle kiralanmıştır. Söz konusu dönem boyunca arsa için aylık 15 akçe kira ödenmiş, böylece toplam ödeme 795 akçeyi bulmuştur.⁹⁶

Osmanlı Devleti'nde su hem kamusal hem de vakıf hizmetlerinin merkezinde yer alan hayati bir kaynaktı. Özellikle büyük şehirlerde, su temini ve dağıtımını devletin ve vakıfların önemli görevlerinden biri kabul edilmekteydi. Vakıflar aracılığıyla inşa edilen su yolları, çeşmeler, sebiller ve sarnıçlar, yalnızca gündelik ihtiyaçların karşılanmasını değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve hayır faaliyetlerinin bir parçası olarak da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, vakıflara ait su yollarının özel ya da kurumsal kullanım hakkı, belirli bir bedel karşılığında tahsis edilmekteydi. Bu uygulama, hem vakıf gelirlerinin sürekliliğini sağlamaya yönelik bir yöntem hem de kaynakların denetimli kullanımının bir aracıydı. Bu çerçevede Sultan Bayezid Han-ı Veli Vakfı'na ait su yolunun kullanım hakkı, 9 Haziran 1766-6 Mayıs 1769 tarihleri arasında üç yıl süreyle Fatih Kütüphanesi'ne verilmiş ve bunun karşılığında kütüphaneden, yıllık 720 akçeden hesaplanmak üzere toplam 2.160 akçe tahsis edilmiştir.⁹⁷ Başka bir kayıta ise aynı işleme dair farklı tarih aralığına yer verilmiştir. Buna göre söz konusu su yolu kullanım hakkının Fatih Kütüphanesi'ne 9 Haziran 1766-15 Nisan 1771 tarihleri arasında devri ile ilgili yıllık alınan ücrette bir değişiklik olmamış ancak süre iki yıl daha uzatılmıştır. Beş yıllık bu yeni süre için kütüphaneden tahsis edilen ücret yıllık 720 akçeden olmak üzere toplam 3.600 akçe olmuştur.⁹⁸ Buradan da anlaşılacağı gibi ilk tahsisatta süre üç yıl olup ücret toplam 2.160 akçe iken sonradan yapılan ikinci tahsisatta güncelleme yapılarak süre beş yıla çıkarılmış ve tahsisat ücreti ise yıllık 720 akçeden toplamda 3.600 akçe olmuştur. Bu kayıtlar, Fatih Kütüphanesi ile ilgili vakıf su yollarının kullanımına dair bedellerin yıllık olarak belirlendiğini ve uzun yılları kapsayan anlaşmalar yapıldığını göstermektedir.

⁹⁴ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 14a.

⁹⁵ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 8b.

⁹⁶ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 13b.

⁹⁷ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 4b.

⁹⁸ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 14a.

5.5. Kitap Sayımı ve Onarımı

Osmanlı Devleti'nde kütüphanelerdeki kitap sayımı genellikle vakfiyelerde belirtildiği şekilde yapılmaktaydı. Örneğin Fatih Camisi Kütüphanesi'nin 1482 tarihli vakfiyesinde, her üç ayda bir vakıf nazırının kütüphaneye giderek kitapları yoklaması istenmiştir. Ancak bu süre daha sonra bir aya indirilmiştir. Yine 1490 tarihli II. Bayezid vakfiyesinde bu sayım işinin yılda bir yapılacağı belirtilmiştir. Bu kütüphanelerden sonra özellikle XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bazı kütüphanelerin vakfiyelerinde sayımın hangi ayda olacağı da eklenmiştir. Bedreddin Mahmud'un 1559 tarihli vakfiyesinde sayımın Ramazan ayında, Hacı Beşir Ağa (1735), Ragıp Paşa (1762), İzzet Mehmed Paşa (1798) vakfiyelerinde ise sayımın Muharrem ayında yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁹⁹ Ancak I. Mahmud'un Fatih Camisi bitişine yaptırdığı Fatih Kütüphanesi'deki kitapların sayım zamanına dair kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Yine de 1773 tarihli bir kataloğun sonunda Fatih Kütüphanesi'nde bulunan kitaplar arasında eksiklik tespit edilmiştir. Muhtemelen kitap sayımı yapılırken kütüphaneye kayıtlı 18 adet kitap bulunmamıştır. Ayrıca kayıtlı olmadığı halde kataloğa fazladan 15 adet kitap daha eklendiği anlaşılmaktadır. Bu 15 kitabın birinin sebep belirtilmeksizin kayıtlardan çıkarıldığı ve nihayet 14 adet kitabın kütüphane kataloğuna eklendiği tespit edilebilmektedir.¹⁰⁰

Kütüphanede kitap sayımı yapan Müfettiş Efendi adlı kişiye yapılan ödemeler kütüphanenin kitap sayımının ne zaman yapıldığı hakkında birtakım ipuçları vermektedir. Bu çerçevede H. 1182 yılının son ayında Fatih Kütüphanesi'nde kitap sayımı yapan Müfettiş Efendi'ye giysi için 4.800 akçe ödendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca hüdamiyye ve mahzariyye için de 1.200 akçe verilmiştir. Müfettiş Efendi için H. 1183 ve H. 1184 yılında da aynı masraf yapılmış böylece kitap sayımında görevli bu kişiye, üç yılda toplam 18.000 akçe ödeme yapılmıştır.¹⁰¹

Kütüphane binasının bakımından sorumlu olan mütevelliler kitapların bakımı ile de mükellefi. Cildi yıpranan veya şirazesini bozulan kitaplar, hafız-ı kütüblerin yardımları ile tespit edilir ve daha sonra vakıf ciltçisine gönderilirdi.¹⁰² 1185 yılında Fatih Kütüphanesi'nde bulunan kitapların şirazeleri yenilenmiş ve mahfazaları (kitap kutuları) tamir edilmişti. Arab lisanı ile yazılan 2 cild kitabın her bir cildinin şirazesinin yenilenmesi için 120'şer akçe harcanmıştı. Yine 32 adet kitap kutusunun her biri 30 akçeden onarılmış ve böylece onarım için 960 akçe harcanmıştır. Böylece 2 cild kitabın yenilenmesi ve 32 adet kitap kutusunun onarımı toplamda 1.200 akçeye mal olmuştur.¹⁰³

⁹⁹ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 400.

¹⁰⁰ BOA, EV. d. 45208: 96/1.

¹⁰¹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 4b; 9a; 14a.

¹⁰² Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 333.

¹⁰³ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 14a.

5.6. Kütüphanenin ve Müştemilatının Diğer İhtiyaçları için Yapılan Harcamalar

Kütüphane teşkilatının idari işleyişinde merkezi bir rol üstlenen hafız-ı kütüblerin görev yaptığı odalar, dönemsel olarak çeşitli bakım ve donatım faaliyetlerine konu olmuştur. İlk olarak, 27 Temmuz 1768 tarihinde bu odalardaki minder kılıfları ve mikad yüzlerinin yenilenmesine yönelik bir tamirat gerçekleştirilmiştir. Bu işlem kapsamında 2 top bez (342 akçe), iplik (6 akçe), yorgancı ücreti (9 akçe), mikadlık sibak (891 akçe) ve ustalık hizmeti (51 akçe) olmak üzere toplam 1.380 akçelik bir harcama kaydedilmiştir.¹⁰⁴ Takip eden H. 1183 yılında odaların fiziki yapısına yönelik daha kapsamlı bir yenileme faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, hafız-ı kütüb odalarına kirevid (sedir) yaptırılmış; ihtiyaç duyulan tahta ve çiviler temin edilerek malzemelerin taşınması için hamallar istihdam edilmiş, sedirlerin yapımı için ise kalfa ve neccarlara da ayrı bir ücret ödemesi yapılmıştır. Söz konusu uygulamanın toplam maliyeti 1.350 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı yıl içinde, kütüphane genelinde kullanılan minderlerin yüzleri de yenilenmiştir. Bu işlem için beyaz ve kırmızı bez, iplik ve yorgan gibi malzemeler satın alınmış; ayrıca mutemedin hizmet bedeli de dahil olmak üzere toplamda 1.755 akçelik bir harcama gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵

Fatih Kütüphanesi bünyesinde yer alan sıbyan mektebi,¹⁰⁶ öğrencilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından dikkat çekici bir yapıya sahiptir. Mektepte eğitim gören 40 çocuğun giyim, fes ve ayakkabı gibi ihtiyaçları doğrudan kütüphane bütçesinden karşılanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 6 Ocak 1769 tarihinde çocukların kışlık giyim ihtiyaçları için 31.762 akçe harcama yapılmıştır. Bu harcama kalemleri arasında 40 adet fes (toplam 3.360 akçe), 40 kuşak (1.680 akçe), 40 kapama (9.420 akçe), 40 entari (8.707 akçe), 40 şalvar (5.995 akçe), 40 mest papuç (3.000 akçe) ve 40 nalça (600 akçe) yer almaktadır. Ayrıca, çocukların öğretmenleri Hâce Efendi'ye 1.200 akçe ve Halife Efendi'ye 1.000 akçe olmak üzere toplamda 2.200 akçe ödenmiştir. Bu tarihten kısa bir süre sonra, 9 Mart-7 Nisan 1769 tarihleri arasında öğrencilere bahar mevsimine uygun giysiler temin edilmiş ve bu amaçla 2.400 akçe harcanmıştır.¹⁰⁷

Takip eden 29 Aralık 1769-27 Ocak 1770 tarihleri arasında, yine aynı öğrenci grubuna benzer giysi ve ayakkabı kalemleri için 30.877 akçe, yukarıda ismi geçen öğretmenlerin melbusat (giyim) giderleri için ise 2.200 akçe olmak üzere toplam 33.077 akçe harcanmıştır.¹⁰⁸ Bu dönemde de bahar mevsimi öncesinde, (28 Mart-26 Nisan 1770) öğrencilerin bahar giysileri için yeniden 2.400 akçe ayrılmıştır.¹⁰⁹ Son olarak, 9 Ocak

¹⁰⁴ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3b.

¹⁰⁵ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 8b.

¹⁰⁶ Mektepler, Abbâsiler devrinde “küttâb” adıyla anılmış olup Karahanlılar veya Selçuklularda ise “sıbyan mektebi” denilmiş ve Osmanlılarda da bu isim kullanılmıştır. Bkz. Cahit Baltacı, “Osmanlılarda Mektep”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 29 (Ankara 2004), s. 6.

¹⁰⁷ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 4a.

¹⁰⁸ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 9a.

¹⁰⁹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 4a

1771 tarihinde yapılan aynı türden harcama kalemlerine toplam 32.362 akçe ayrılmış, öğretmenlerin giyim giderleri için 2.200 akçe tahsis edilmiştir. Böylece bu döneme ait toplam harcama 34.562 akçeye ulaşmıştır. Ayrıca, M. 1771 bahar mevsiminde de öğrencilere yönelik bahar giysileri için yeniden 2.400 akçe harcanmıştır.¹¹⁰ Böylece sıbyan mektebindeki öğrenciler ve hocaları için toplam 108.801 akçe harcama yapıldığı görülmektedir.

Kütüphane ve sıbyan mektebi bünyesindeki mekânların düzeni ve kullanılabilirliği, fiziksel ortamın niteliğini de yansıtmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu yapıların iç mekânlarına döşenen kalıçeler hem estetik hem de işlevsel bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Kalıçeler, serin zeminli taş yapılarda öğrencilerin ve okuyucuların konforunu sağlamış, ayrıca mekânın temizlik ve düzenini korumada önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda, H. 1182 yılında Fatih Kütüphanesi'nin iç mekânına döşenen kalıçeler için iki ayrı ödeme kapsamında toplam 300 akçe harcanmış, sıbyan mektebi için ise yine iki ayrı işlemle toplam 21 akçe ödenmiştir.¹¹¹ Ertesi yıl olan H. 1183'te de benzer şekilde hem kütüphane hem de mektebin yer döşemeleri için harcamalar devam etmiştir. Bu dönemde kütüphane kalıçeleri için 300 akçe, mektebin kalıçeleri için ise 249 akçe harcanmıştır.¹¹² Söz konusu düzenli harcamalar, dönemin eğitim ve bilgi kurumlarında fiziksel çevrenin ihmal edilmediğini, tersine talebelerin ve okuyucuların daha uygun koşullarda eğitim ve araştırma faaliyetlerini sürdürebilmeleri için maddi kaynakların bu alanlara da tahsis edildiğini göstermektedir.

Bireylerin okuma alışkanlığının devamlılığı toplumun gelişmesinde önemli olduğundan kütüphanenin ayakta kalmasına önem verilmiş ve bu anlamda hiçbir masraftan kaçınılmamıştır. İncelenen muhasebe kayıtları, Fatih Kütüphanesi için yapılan harcamaların bu çok yönlü yapısını açıkça ortaya koymaktadır. Kütüphane giderleri arasında ısınma ihtiyaçları, zeytinyağı ve mum temini gibi aydınlatma masraflarının yanı sıra, sıbyan mektebine ait taş musluğun kalaylanması ve su yolunun tamiri gibi alt yapı onarımları da yer almaktadır. Ayrıca, hafız-ı kütübün küçük odasına ait ocak taşı masrafı, kömürlük yerinin temizlenmesi ve hatta kütüphanede bulunan saatin ipinin yenilenmesi gibi detaylı harcamalar da kayıt altına alınmıştır.

Eğitim kurumlarının sürdürülebilirliği açısından ısınma giderleri önemli bir kalem teşkil etmekteydi. Bu bağlamda Fatih Kütüphanesi bünyesindeki sıbyan mektebi için yapılan yakacak harcamaları, dönemin enerji kullanımına dair dikkat çekici bilgiler sunmaktadır. Özellikle "ahker" adı verilen, ateşli kül ya da ince kor ile karışık kül niteliğindeki yakacak maddesi için yapılan ödemeler dikkat çekicidir. H. 1182 yılında mekteb için temin edilen 1.500 kıyye ahker, Hacı Efendi'ye teslim edilmiş ve bu alım için iki ayrı tarihte ödeme yapılmıştır. İlk olarak 13 Eylül 1768 tarihinde 5,5 kuruş, ardından 15

¹¹⁰ BOA, EV. HMH. d. 5657-A: 8b.

¹¹¹ BOA, EV. HMH. d. 5657-A: 3b.

¹¹² BOA, EV. HMH. d. 5657-A: 8b.

Eylül'de 20,5 kuruş ödenmiş; böylece toplamda 26 kuruşluk bir harcama gerçekleştirilmiştir.¹¹³ Bir sonraki yıl olan H. 1183'te, benzer şekilde mektebin ısınma ihtiyacını karşılamak amacıyla yine 1.500 kıyye kömür satın alınmış ve bu kömür de Hacı Efendi'ye teslim edilmiştir. Bu alım için toplam 26 kuruş ödeme yapılmıştır.¹¹⁴ Takip eden yıl, H. 1184'te ise ısınma giderlerinde bir artış gözlemlenmektedir. Bu dönemde mektep için 1.504 kıyye kömür temin edilmiş ve her 100 kıyyesi için 165 akçe, kantariyesi için 75 akçe ve hamaliyesi için 351 akçe olmak üzere toplamda 2.907 akçe ödenmiştir.¹¹⁵ Bu düzenli ve detaylı harcamalar, sıbyan mektebinin kış aylarında öğrencilerin ve öğretmenlerin sağlıklı bir ortamda eğitim faaliyetlerini sürdürebilmeleri amacıyla ısınma ihtiyaçlarının titizlikle karşılandığını göstermektedir.

Vakıf kurumlarının günlük işleyişini sürdürebilmesi için yapılan harcamalar arasında zeytinyağı ve mum gibi aydınlatma malzemelerine ilişkin giderler, meblağ olarak büyük yer tutmasa da işlevsel açıdan son derece önemlidir. Özellikle elektriğin henüz kullanım alanı bulamadığı zamanlarda, bu tür aydınlatma malzemeleri hem kamusal yapılar hem de dini mekânlar için vazgeçilmez unsurlar arasında yer almaktaydı. Fatih Kütüphanesi giderlerine bakıldığında da bu durum açıkça görülmektedir. Zeytinyağı, genellikle kandillerin yakılmasında kullanılırken, mumlar ise özellikle daha yoğun aydınlatma ihtiyacının olduğu odalarda tercih edilmiştir. Bu kapsamda, zeytinyağı ve mum giderleri hem aydınlatma hem de vakfın düzenli işleyişinin ve mekânın kutsallığının korunmasının bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Fatih Sultan Mehmed'in türbesi için her yıl düzenli olarak temin edilen zeytinyağı bu anlayışı yansıtmaktadır. H. 1182 yılında, Ramazan ayında (9 Ocak-7 Şubat 1769) 4 kıyye¹¹⁶ diğer on bir ayda ise 2'şer kıyye olmak üzere toplam 26 kıyye zeytinyağı alınmış ve her kıyyesi 36 akçeden olmak üzere 926 akçe ödenmiştir.¹¹⁷ H. 1183 yılında ise yine 12 ay boyunca her ay 2'şer kıyye zeytinyağı temin edilmiş; ilk 9 ay boyunca kıyye başına 36 akçe, son 3 ayda ise 42 akçe ödenerek toplamda 976 akçelik bir harcama yapılmıştır.¹¹⁸ H. 1184 yılına gelindiğinde ise zeytinyağı fiyatlarında aylara göre değişkenlik dikkat çekmektedir. Zeytin yağının kıyye başına; Muharrem, Safer ve Rebiülevvel aylarında 42, Rebiülahir ayında 48, Cemaziyelevvel ve Cemazielahir aylarında 54, Receb ayında 48, Şaban ayında 42, Ramazan ayında 84, Şevval ayında 39, Zilkade ve Zilhicce aylarında 42 akçe olup bu suretle toplam 1.158 akçelik bir harcama yapılmıştır.¹¹⁹ Ramazan ayı dışındaki aylarda fiyat farklılıkları olmakla birlikte çok belirgin değildir ancak Burada dikkati çeken en önemli husus Ramazan ayındaki fiyat artışının fahiş denebilecek bir

¹¹³ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3b.

¹¹⁴ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 8a.

¹¹⁵ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 13b.

¹¹⁶ Ramazan ayında ise diğer ayların iki katı zeytin yağı türbede kullanılmıştır. Ramazan ayında iki katı zeytin yağı kullanımı muhtemelen bu ayda ziyaretçilerin artması ve daha uzun süreler zeytin yağı kullanılması gerekliliğinden olmalıdır.

¹¹⁷ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3a.

¹¹⁸ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 8a.

¹¹⁹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 13a.

seviyeye ulaşmasıdır. Bu durum tüketimin artış göstermesinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim Ramazan'dan hemen sonra fiyatların makul seviyeye geldiği görülmektedir.

Öte yandan, hafız-ı kütübün odası gibi doğrudan hizmet verilen mekânlarda ise zeytinyağı ve mum birlikte temin edilmiştir. H. 1182, H. 1183 ve H. 1184 yıllarında bu ihtiyaçlar için her yıl 1.080'er akçe olmak üzere toplam 3.240 akçelik bir gider kaydedilmiştir.¹²⁰ Bu düzenli harcamalar, Osmanlı Devleti'nde bir kütüphane ve onunla bağlantılı dini-mimarî yapılar söz konusu olduğunda, aydınlatmanın teknik bir gerekliliğinin yanı sıra vakıf sorumluluğunun bir parçası olarak büyük bir titizlikle yürütüldüğünü göstermektedir.

Fatih Kütüphanesi'nin ve ona bağlı eğitim yapılarının kurumsal işleyişinde, büyük ölçekli harcamalar, gündelik bakım ve onarımları kapsayan çok sayıda perakende masraflarla desteklenmiştir. H. 1182-84 yılları arasında yapılan bu tür harcamalar, dönemin kamu kuruluşlarının detaylı bir malî kayıt sistemiyle yönetildiğini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Belgelere yansıyan bu masraflar; estetik, hijyenik ve işlevsel düzenlemelere dair farkındalığı da ortaya koymaktadır.

H. 1182 yılına ait perakende harcamalar ağırlıklı olarak mekteb ve çevresine yönelik bakım faaliyetlerine odaklanmıştır. Bu dönemde mekteb kilimlerini kaldıran hamallara yapılan 9 akçelik ödeme gibi küçük kalemlerden, Hâce yerine Bayram adlı kişiye yapılan 810 akçelik büyük ödemelere kadar geniş bir yelpazede gider kaydedilmiştir. At ve çeşme yollarının temizlenmesi (120 ve 60 akçe), tuvalet musluklarının onarımı (120 akçe) ve kandil fenerinin tamiri (3 akçe) gibi kalemler, kütüphane ve müstemilatının fiziksel temizliğine ve gece aydınlatmasına verilen önemi göstermektedir. Yaldızlı çam menteşe takımı, gülsuyu gibi ayrıntılı harcamalar ise yapının işlevsel ve estetik açıdan korunmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. H. 1182 yılı toplam perakende harcaması 1.725 akçedir.¹²¹

H. 1183 yılına ait kayıtları, mektebin ve kütüphanenin fiziksel altyapısına yönelik onarım ve iyileştirme çalışmalarının sürdüğünü göstermektedir. Taş musluğun kalaylanmasına 219, su yollarının tamirine 390, hafız-ı kütübün odası için ocak taşı teminine 174 akçe gibi kalemler bu yılın öne çıkan giderleri arasında yer almaktadır. Ayrıca mektebin hocasına alınan minder ve şilte için 420, mektebe alınan leğen ve ibrik için 360 akçe gibi donanımsal harcamalar, kütüphanenin personel ve öğrenci refahına gösterilen özeni yansıtmaktadır. Kütüphanede bulunan saatin ipinin yenilenmesi için 60 akçe harcanmış olması, zaman takibi gibi bir ayrıntının dahi önemsendiğini göstermektedir. Bu giderler için yapılan toplam harcama 2.568 akçedir.¹²² Ayrıca H. 1182 yılının Safer ayında 3 defa, Rebiülevvel ayında ise 2 defa olmak üzere müfredat-ı teslimat başlığı adı altında toplam 40 kuruş ödeme yapıldığı görülmektedir.¹²³

¹²⁰ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3a; 8a; 13a.

¹²¹ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3b.

¹²² BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 8b.

¹²³ BOA, EV. HMM. d. 5657-A: 3b.

H. 1184 yılında yapılan harcamalar daha çok altyapı onarımları ve temizlik faaliyetleri etrafında şekillenmiştir. Tütün dükkânına ait lağım şebekesinin tamirine 45, kaldırım tamirine 90 akçe gibi fiziksel bakım giderlerinin yanı sıra, çeşme taşı mumlarının yenilenmesi için 60 akçe gibi sembolik değeri yüksek harcamalar da dikkat çekmektedir. Ayrıca kaliçelerin döşenmesi için ödenen 120 akçe gibi konfor artırıcı düzenlemeler bu yılki estetik iyileştirmeleri yansıtmaktadır. Toplamda 888 akçelik harcama yapılmıştır.¹²⁴ H. 1182-1184 yılları arasında yapılan toplam 5.181 akçelik perakende harcamalar, kütüphane ve mekteb yapısı ile bu kurumların çevresel ve sosyal işleyişinin detaylı bir mali disiplinle yürütüldüğünü göstermektedir.

Tablo 10. H. 1182, H. 1183, H. 1184 Yıllarında Kütüphane için Yapılan Perakende Masraflar¹²⁵

Yıl	Masrafın Yapıldığı Yer	Yapıldığı Ücreti (Akçe)	Yıl	Masrafın Yapıldığı Yer	Yapıldığı Ücreti (Akçe)
H. 1182	Mekteb kilimlerini kaldıran hamallara	9	H. 1183	Mektebdeki taş musluğunun kalayının yenilenmesine	219
	Mekteb sakalarına	186		Su yolunun tamirine	390
	Tuvaletlerin musluklarının tamirine	120		Hafız-ı kütübün küçük odasının ocak taşına	174
	At yolunun temizlenmesine	120		Ayakyolunun tepe camına	24
	Çeşme yolunun tamirine	60		Mekteb için Hazır-ı Mısırî ücreti	165
	Mektebde Hace yerine Bayram'a verilen	810		Kaldırım ücreti (vakıf hissesine)	114
	Yaldızlı çam menteşe takımı ile gülsuyuna	105		Mekteb hocasının yeri için minder şiltesi ücreti	420
	Sebil yolunun temizlenmesine	60		Kömürlüğün temizlenmesine	30
	Mektebdeki bir odanın tamirine	15		Sebil tasının anah-tarının tamirine	6
	İşçilerin kalas-taş-çeşme tamirlerine	12		Mektebe ait körük ücreti	60
	Bir kandilin fenerinin tamirine	3		Suyolunun borusu ile berber duvarının tamirine	156
	Mektebdeki odaların tamirine	15		Kütüphanede bulunan saatin ipinin yenilenmesine	60
Kilit ücreti	9	Mekteb için alınan leğen ve ibrik ücreti	360		
Toplam		1.725	Mekteb için çerçöp zarı? ücreti	390	

¹²⁴ BOA, EV. HMH. d. 5657-A: 13b.

¹²⁵ BOA, EV. HMH. d. 5657-A: 3b; 8b; 13b.

		Toplam	2.568
H. 1184	Tütün dükkânının 45 lağımının tamirine	Mektebdeki ... ücreti	21
	Mektebdeki musluk bo- 240 rusunun tamirine	Çalınan ayakyolu lüles- 120 inin yenilenmesine	
	Kaldırım tamir ücreti 90 (vakıf hissesine)	Mektebdeki sakanın 15 ücreti	
	Mektebdeki musluğun 144 sakasının ücreti	Çeşme tasının 9 kalaylanmasına	
	Musluk temizliği yapan 120 taşçının ücreti	Sebil taşlarının 60 mumlarının yenilen- mesine	
	Kütüphanedeki ka- 120 lıçelerin (küçük halıların) döşenmesine	Toplam	888
Genel Toplam 5.181 akçe			

Tablo 10'daki veriler, H. 1182, H. 1183 ve H. 1184 yıllarında bir mektep ve kütüphane için yapılan perakende harcamaların detaylarını ortaya koymaktadır. Genel olarak bu harcamalar, dönemin eğitim kurumlarının altyapı bakımına, temizlik işlerine, personel ödemelerine ve donanım ihtiyaçlarına düzenli olarak kaynak ayıldığını göstermektedir. Bu üç yıllık süreçte H. 1182 yılında harcamalar daha çok temizlik, küçük onarımlar ve personel ödemelerine yöneliktir. Dikkat çeken büyük bir ödeme, mektebde görev değişikliği nedeniyle verilen yüksek meblağdır. H. 1183 yılı, en yüksek harcamanın yapıldığı yıldır. Bu, kapsamlı bir bakım ve yenilenme süreci olduğunu gösterir. Su yolları, odalar, taş musluklar yapı öğeleri onarılmış; eşyalar (minder, leğen, ibrik) yenilenmiştir. Eğitim ortamının konforu ve işlevselliği artırılmaya çalışılmıştır. H. 1184 yılı, daha düşük bütçeli, ancak sürdürülebilirlik odaklı bir dönem olarak görünmektedir. Önceki yıllarda yapılan yenilemelerin ardından, bu yıl daha çok bakım ve küçük tamiratlarla yetinilmiştir.

Sonuç

Fatih Camisi Kütüphanesi, yalnızca bir kitap koleksiyonunun muhafaza edildiği mekân olmanın ötesinde, XVIII. yüzyıl Osmanlı kentinde ilmî, kültürel ve sosyal hayatın merkezinde yer alan çok işlevli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. H. 1181-84 tarihli muhasebe kayıtları, bu kütüphanenin vakıf sistemi içindeki kurumsal işleyişine, malî yapısına ve toplumsal rolüne dair önemli veriler içermektedir.

Kütüphanenin kuruluş süreci, fiziksel bir yapının inşasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda seçkin eserlerin toplanmasını, bu eserlerin sistematik ve bilimsel bir şekilde tasnif edilmesini de kapsamıştır. Kitapların büyük bölümünün temini, Fatih külliyesinin daha önceki ilmî mirası ve dönemin önde gelen uleması tarafından yapılan bağışlarla gerçekleşmiştir. Bu açıdan Fatih Kütüphanesi, Osmanlı Devleti'nde ilim ehlinin, vakıf aracılığıyla bilgiye katkı yapmasına yönelik anlayışını da yansıtır.

İncelenen muhasebe kayıtları, Fatih Kütüphanesi'nin vakıf gelirleriyle istikrarlı bir şekilde desteklendiğini, bu sayede kütüphanenin personel istihdamından yapının bakım ve onarımına, temizliğinden eğitim faaliyetlerine kadar geniş bir hizmet yelpazesinin mevcudiyetini ispat etmektedir. Özellikle çocukların eğitimi için ayrılan harcamaların ciddi sayılabilecek miktarı, kütüphanenin hem bilgi depolayan bir kurum hem de aktif bir eğitim merkezi olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde kütüphanelerin sosyal politikaların bir parçası hâline geldiğini ve vakıf geleneğiyle entegre bir şekilde toplumun eğitim ihtiyacının önemli bir kısmını karşıladığını göstermektedir.

Muhasebe kayıtları, kütüphanedeki mevcut kitapların korunduğunu, bunun yanı sıra görev yapan müstahdemlerin maaşlarının düzenli olarak ödendiğini, temizlik giderlerinin ve diğer masrafların karşılandığını göstermekte; bu durum, vakıf sisteminin incelenen dönemde planlı ve sürdürülebilir bir malî yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Gelirlerin kaynağı; kiraya verilen taşınmazlar, dükkânlar, hanlar ve arazilerden elde edilen paralar olup bu gelirler kütüphanenin aslî fonksiyonlarını icra etmesini sağlayacak şekilde planlı olarak kullanılmıştır. Gider kalemleri incelendiğinde ise kitap bakım ve tamirinin, personel maaşlarının, temizlik, onarım, yakacak gibi harcamaların ön plana çıktığı görülmektedir. Kütüphane yönetiminin ayrıntılı bir malî kayıt tutması, Osmanlı bürokrasisinin kurumsal olgunluğunu ve kamu yararına dayalı bir hizmet anlayışını benimsediğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Fatih Camisi Kütüphanesi örneği, Osmanlı Devleti'nde kütüphanelerin yalnızca kültürel değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik fonksiyonlar da üstlendiğini göstermektedir. İncelenen muhasebe kayıtları, Fatih Kütüphanesi'nin faaliyetlerinin vakıf aracılığıyla neredeyse kusursuz denilebilecek seviyede sürdürüldüğünü ve kamusal bir hizmet aracı olan söz konusu kütüphanenin, bilgiye erişim noktasındaki başarısını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Fatih Kütüphanesi hem Osmanlı vakıf kültürünün hem de bilimsel hayatın sürekliliği açısından önemli bir model teşkil etmektedir.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)' in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Hakem Değerlendirmesi

: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması

: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review

: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest

: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support

: The authors declared that this study has no financial support.

Kaynakça

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Bab-1 Asafî Mühimme Defterleri (A. DVNSMHH. d.), 130/797.

BOA, Ali Emiri Mustafa III (AE. SMST. III), 170/13373, 188/14781.

BOA, Cevdet Maarif (C. MF.), 110/5453, 145/7245, 163/8120, 155/7730.

BOA, Evkaf Defterleri (EV. d.), 45208: 2-50.

BOA, Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV. HMM. d.), 5657-A.

BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 554/27420.

BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d.), 3118, 3153, 4823.

BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.), 1265/58, 463/47, 555/1.

2. Tetkik Eserler

Anameriç, Hakan. “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi.” *OTAM*. 19 (2006), 53-78. (erişim 11.07.2025).

Ateş, Nilüfer. “1869 Tarihli Bir Sayım Listesi Işığında İstanbul Vakıf Kütüphaneleri.” *Diyanet İlmî Dergi*. 58:2 (2022), 791-836. (erişim 10.07.2025).

Baltacı, Cahit. “Osmanlılarda Mektep”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 29 (Ankara 2004), ss. 6-7.

Bostan, İdris. “Gemi: Osmanlı Dönemi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 14 (İstanbul 1996), ss. 11-15.

Cunbur, Müjgân. “Onsekizinci Yüzyılda Bir Okul Kütüphanesinin Açılışı.” *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*. VIII:1-2 (1960), 1-5. (erişim 10.07.2025).

Erünsal, İsmail E. “Fâtih Kütüphanesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 12 (İstanbul 1995), ss. 250.

Erünsal, İsmail E. “Kütüphane”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 27 (Ankara 2003), ss. 11-32.

Erünsal, İsmail E. *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

Erünsal, İsmail E. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*. 2. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

Erünsal, İsmail E. “Hâfız-ı Kütüp”. *Türk Maarif Ansiklopedisi*. Son güncelleme 14 Ağustos 2025.

<https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/hafiz-i-kutup#yazar-1>

Eyice, Semavi. “Fâtih Camii ve Külliyesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 12 (İstanbul 1995), ss. 244-249.

- Cornell H. Fleischer, “Learning and Sovereignty in the Fifteenth and Sixteenth Centuries.” *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3–1503/4) Volume I: Essays*, Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer. Boston: BRILL, 2019, ss. 155-160.
- Güler, Nazenin S. “Arşiv Belgeleri Işığında Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi Kütüphanesi.” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. 22 (2024), 131-149. (erişim 10.07.2025).
- Harris, Michael H. *History of Libraries in the Western World*. 4. bs., Maryland: Scarecrow Press, 1999.
- İpşirli, Mehmet. *Osmanlı İlimiyesi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- İzzî Süleyman Efendi. İzzî Tarihi. Haz. Ziya Yılmaz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Küpeli, Özer. “Tire Voyvodası Yeğen Mehmed Ağa ve Muhallefatı.” *Cihannüma*. IV:1 (2018), 19-33. (erişim 11.07.2025).
- Necipoğlu, Gülru. “The Spatial Organization of Knowledge in the Ottoman Palace Library: An Encyclopedic Collection and its Inventory.” *Treasures of Knowledge An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3–1503/4) Volume I: Essays*, ed. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer, Boston: BRILL, 2019, ss. 1-77.
- Özcan, Abdülkadir. “Mahmud I”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 27 (Ankara 2003), ss. 348-352.
- Özler, Muhammed ve Demirel, Kadir. “III. Mustafa’nın Bostancılar Ocağı Kütüphanesi ve Vakfettiği Kitaplar.” *Belgeler*. 43, (2023), 15-77. (erişim 10.07.2025).
- Sezer, Yavuz. “The Architecture of Bibliophilia: Eighteenth-Century Ottoman Libraries.” Doctoral thesis, Massachusetts Institute of Technology, 2016.
- Ünver, Süheyl. “İkinci Selim’e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi Kütüphaneleri Hakkında.” *IV. Türk Tarih Kongresi (10-14 Kasım 1948)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952, 294-312.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. “Zevâid”, Son güncelleme 14 Ağustos 2025.
- <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic28>